

~~15/11~~
X

VIAȚA MUNICIPALĂ

LA

P O M P E I

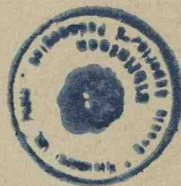
DE

JON KALINDERU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Jon. Kalinderu

85

BUCURESCI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE, F. GÖBL FII, PASAGIUL ROMÂN, 12.

1890.

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București

125

Cota... 64469

ANUNȚUL

LIBRĂRII

B. C. U. "Carol I" - Bucuresti

C201801616

B243570

À mon ami

GUSTAVE BOISSONADE,

PROFESSEUR HONORAIRE À LA FACULTÉ DE DROIT DE
PARIS, EN MISSION AU JAPON ETC.

*Ni la distance infinie, ni le cours du
temps n'affaibliront en moi les très pré-
cieux souvenirs que je garde de votre amé-
nité.*

PRECUVENTARE

Egiptul, acest leagăn al civilizațiunii antice ne a lăsat o mulțime de regi din dinastiile sale în acele prețioase și admirabile momii, adică în cadavrele suveranilor ei, păstrate prin proceduri de îmbalsamat, atât de perfecționate, de indestructibile, în cât au înfruntat mii de ani puterea celui mai mare distrugător, aceea a timpului, învățat să strice tot.

Ei bine, acest miracol al științei omenești a fost egalat și ni se desfășură dinaintea ochilor de mai mult de o-sută-patru-zeci de ani într'un oraș italian, la Pompei, așezat la poalele Vezuviului, care se numea *Colonia Venerea Cornelia Pompeianorum*. Acest oraș, cu soartea straniă, a fost cu totul îngropat în cenuse și în lava teribilului vulcan : naturalmente o mare parte a locuitorilor lui au perit

în această grozavă convulsione plutonică și tot orașul a fost acoperit, și înmormântat în giganticul și funebrul giulgiu, însă casele, construcțiunile de tot felul, mai fericite decât locuitorii lor, au rămas une-ori aproape întregi ; săpături făcute cu știință au revelat, au făcut să reapară, dinaintea ochilor noștrii mirați, tot ce văzuse alți ochi cu o mie opt sute de ani înainte. Poveștile care ni se istoriseau în copilăria noastră nu ne au spus nimic mai de mirat, mai fabulos. Astfel pentru noi Pompei nu mai este un oraș distrus, mai puțin încă un oraș reclădit, precum a fost Cartaginea de Iuliu Cesar, ci un oraș păstrat, un oraș dacă ni se permite această espresiune, care renaște pe fie-care zi ca prin bagheta unui fermecător ; el nu este un oraș-momiă, ca momiele egiptene care pipernicesc corpurile și nu ni le dau decât cu totul transformate. Nu, Pompei astfel cum ni'l restituie cercetări incomparabile, ne apare în toată fidelitatea stărei sale de civilizație din anul 79 al erei noastre. Dacă ar învia locuitorii, ușor ei și-ar regăsi mediul în care trăiau. Eată muzeul pe care natura, cenușa și lava vulcanului, ni l'au păstrat. S'a vorbit de șapte minuni ale lumii ; aceasta e a opta.

Acestea sunt impresiunile pe care le am do-

bindit la ultima noastră călătorie la Pompei, și după studiul planurilor ei dresate de învățații Jorio și Fiorelli, ne simțeam trăind în mijlocul acestui oraș dispărut. Ceea ce ne a izbit mai cu seamă sunt afișurile electorale care se găsesc prin toate străzile Pompeiei.

Ne am hotărât atunci să studiam viața municipală a acestui vechiu oraș osc, care ni s'a părut agitată, judecând după numărul însemnat al reclamelor electorale. O vizită făcută mai 'nainte la muzeul din Neapoli, unde o parte destul de însemnată din aceste inscripțiuni zugrăvite pe stuc a fost mai 'nainte transportată, rolul pe care femeile, copii chiar l'au jucat în alegeri, precum se vede din afișele de pe pereții caselor, au chemat de asemenea atențiunea noastră asupra acestei părți a vieții provinciale în imperiul Roman.

Minunata colecțiune a inscripțiunelor latine a Academiei din Berlin, al cărei volum al patrulea, editat de învățatul Zangemeister, conține inscripțiunile murale din Pompei, pe urmă remarcabilele publicațiuni ale D-lor Fr. Mazois, Avellino, Mommsen, Garrucci, Fiorelli, Nissen, Overbeck, Mau, Roux, Ainé, R. Schoener, Gaston Boissier și de puțin timp acea a d-lui Willems, ne au întărit în dorința

de a face acest studiu asupra vieții și alegerilor municipale la Pompei, înaintea căruia am făcut în interesul subiectului, o schiță generală asupra administrațiunii coloniilor și municipielor, ale căror principii se aplică și la ocârmuirea Pompeiei.

Modest discipol al acestor învățați care au reconstituit așa de fidel această interesantă coloniă romană, dorim să fim izbutit a ridica unul din colțurile cele mai curioase ale vîlului care acoperea viața municipală a Pompeiei. Dorim ca prin aceste pagine, în care am pus toate silințele și toată munca noastră, să fim de oare-care folos concetățenilor noștri, oferindu-le tabloul regimului municipal Roman și mai cu seamă a vieții municipale din Pompei, viață de dezinteresare, de sacrificii, de devotament intereselor concetățenilor; purtare nobilă, admirabil exemplu, care ne arată pe favoriții soartei, pe fruntașii municipielor, întrecându-se pentru a lucra cu mai mult foc și avînt spre a face scumpa și mica lor patrie plăcută, însemnată, frumoasă și înflorită; privește demnă de a fi dată ca model emulațiunii municipielor moderne, și aceloră pe care vocea concetățenilor lor i a proclamat *părintii orașului*.

VIATA MUNICIPALĂ LA POMPEI

§ I.

Distrugerea Pompeiei; săpăturile pentru a o desgroapa. — Viața provincială în imperiul Roman. — Roma favoriză dezvoltarea regimului municipal, patriotismul municipal. — Coloniile romane imitau Roma. — Regimul municipal de la *lex Julia Municipalis* a lui Cesar până la peirea orașului Pompei. — Autoritățile coloniilor și municipiilor în provincii. — Natura colegială a magistraturelor, denumiri și atribuțiuni. — Alegerile și garantarea sincerității votului. — Senatul municipal, compunerea și atribuțiunile lui. — Comicii municipale. — Magistraturele sunt electiv și anuale. — Comune rurale *vici, loci, pagi*.

Se scie că orașul antic Pompei, așa de minunat așezat și pe care Tacit și Seneca îl numeau celebru și a cărui existență se urcă la secolul al șeselea a. C., a fost în mare parte răsturnat de un cutremur de pământ în anul 63 după Cr. și că la 23 până la 24 August 79¹⁾, el fu cu

¹⁾ Dăm data acesta de 23 și 24 August, ca cea care e în genere admisă, de și a fost mult discutată, din cauza unei deosebiri complete între diferite manuscrite ale operelor lui Pliniu cel vechiu și ale altor autori antici. În ședința de la 14 Martie din anul acesta, 1890, a Academiei de Inscipții din Paris, D. Geffroy a făcut o comunicație în privința săpăturilor efectuate în timpurile cele mai din urmă în Italia și în special la Roma și la Pompei. În privința acestui din urmă oraș, ne spune că s'a găsit un arburel, cu totul intact, cu crăci, cu frunze și cu fructe; și că operațiunea de a lua forma lui printr'un mulagiu de ipsos a reușit pe deplin. Un botanist renumit a constatat că acest arbust este un dafin, ale cărui fructe se coc la finele toamnei, de unde ar trebui să se conchiză că erupțiunea Vezuvului care a nimicuit Pompei a fost la 23 Noembrie, iar nu la 23 și 24 August precum am admis și noi.

totul îngropat sub cenușa Vezuvului care l' acoperi mai mult de opt-spre-zece secole.

De la 1 Aprilie 1748, mai cu sémă, s'a început în acest oraș, o vastă lucrare de săpături, având de scop se afle de la aceste ruine starea civilizațiunei orașului, a-dică uzurile, obiceiurile, viața sa publică și privată, arhitectura sa și mai cu sémă tot ce ține de artele picturei și sculpturei. Acéstă reconstituție care a găsit în timpul ocupațiunei franceze, în Regina Carolina, D-na Murat, cum a fost numită mai în urmă, cel mai viu interes și ajutóarele cele mai generóse, a fost dirijată de la 1860 de prea învățatul arheolog italian d. Giuseppe Fiorelli, care a înțeles misiunea sa în mod mai înalt și alt-fel decât predecesorii săi; înainte de lui se făcea săpături pentru a îmbogăți muzeele Suveranului și acel din Neapoli, dînsul din contra s'a silit să reînvieze anticul oraș Pompei, mergînd cu cercetările sale până a căuta numele proprietarilor principalelor case cu ajutorul înscripțiunilor găsite. Ast-fel a devenit adevăratul reîntemeiător al studiilor pompeiane. Actualul director al săpăturilor, d. Michele Ruggiero urméză aceleași principii și grație lor s'a dobândit deja rezultate strălucite pentru aurăria, pictura, artele decorative, mobilarea etc. În localitate s'a organizat un muzéu și o bibliotecă. Acéstă lucrare de săpături urmată și astăzi, produce pe fie-care și róde curioase și admirabile.

După D. Ruggiero suprafața totală a orașului era aprópe de 662,000 de metrii pătrați, și până la 1880,

se scosese la lumină peste 264,424, în anul 1890 a treia parte a oraşului era cunoscută şi prin urmare viaţa provincială în imperiul Roman, adică peste tot, chiar şi în Italia, afară de Roma, ni se desvelise.

După broşura publicată în acest an de d. Nissen sub titlu de *Pompei*, ceea ce rămâne de desgropat cere un timp de 60 de ani şi o cheltuială de 5 milioane.

Dacă operele autorilor antici, şi cu deosebire scrisorile lui Cicerone ne dau informaţiuni precize asupra întrebuintărei, de exemplu, a timpului unui om de Stat la Roma, ele sunt însă foarte discrete, am putea dice chiar mute, în ceea ce privesce viaţa provincială. Se pare că viaţa acésta, pe nedrept după noi, era o povară pentru toate clasele şi la toate epocele. O provincială căruia, se arătase Tibrul, striga cu naivitate : Ah ! ce bine s'ar face Setiei (aşa se numea satul din care venea dēnsa) dacă s'ar putea strămuta acolo riul. Cicerone declară Roma un oraş, pe atât de urât pe cât e şi de rău zidit.

Ce frumoasă e, strigă el cu toate aceste, cum o revede la întorcerea sa din exil. Juvenal care nu prea se sfieşte de a blestema capitala, totuşi nu pôtă să se lipsescă de ea. Statiu se arată mai bărbat, averea sa se micşora pe când renumele său se lăţea ; el era primul poet al Romei şi cu toate aceste şi cel mai sărac ; din lipsa unei zestre, nu putea să'şi mărite fata, deja în etate, muzicantă bună, el dorea să'şi mute penatele în patria sa la Neapoli, ţinut încântător, nevasta sa însă, Romană înfocată, se întrista când se gândea să fie exilată din

marele oraș, care era pentru dânsa ce e apa pentru peștele, aerul pentru pasărea.

Descoperirea Pompeiei a avut dar de rezultat să ne facă să regretăm mai puțin tăcerea scriitorilor latini ale căror opere ne au rămas și care au avut, toți, defectul să ne vorbescă foarte puțin de viața provincială, și în adevăr până și cel mai mic autor nu se îndura să iasă din Roma.

O plimbare în Pompei și în Muzeele din Neapoli ne spune mai multe în privința acestei localități de cât studiul textelor, de altminteri mai mult sau mai puțin întunecose și necomplete. Drama precum spune Horațiu, ne arată un tablou despre care cele mai iscusite povestiri nu ne ar da de cât o slabă idee.

Discreția autorilor în privința acésta ne miră cu atât mai mult cu cât tot-d'a-una o capitală exercită pe o scară foarte întinsă o influență precumpănitore și se impune cu tărie. De altminteri viața romană se infiltra prin toate căile în ținuturile cele mai depărtate. Ea se introducea cu legiunile, cu transacțiunile comerciale de tot felul, prin vânzările și cumpărările reciproce între orășeni și negustori, prin guvernatorii pe care Impăratul și Senatul îi trimeteau în provinciile lor. Prin contactul zilnic cu aceste personaje și cu suita lor, compusă de ómeni învățați, amabili, din societatea bună, municipiele perdeau asprimea primitivă și lua obiceiuri cu adevăr romane.

Tóte orașele de provincie, și ca ele și Pompei, copiau monumentele, moravurile, uzurile Romei ; privirile erau tóte ațintite la dēnsa, ai fi đis că sângele ei circulă în vinele Pompeianilor și îi transforma în Romani ; glu-mele, frazele frumoșe, cugetările strălucite ale orato-rilor cu renume, aveau drept de cetățenie în orașul campanian.

Comunicații neîntrerupte esistaū între orașul Capito-lului și colonia sa pompeiană ; casele însă, care aū atâta importanță în viața privată, nu reproduceaū mărirea și magnificența romane, ci erau adaptate moravurilor, obiceiurilor locuitorilor, și din punctul acesta de vedere trebuie să le judecăm, diferența nu trebuie să fie inter-pretată în dauna lor ; o imitație prea servilă a edificiilor romane nu ar fi fost la locul ei.

La începutul acestei lucrări, trebuie să facem obser-vațiunea că Roma care supusese lumea cu armele, își asigură posesiunea ei liniștită prin regimul munici-pal și ceea-ce caracteriséză acest regim, este simțimên-tul datoriei civice. Acest simțimânt, desvoltat cu timpul, întări legăturile care uneaū popórele, și prin urmare Pompei cu Imperiul.

Ast-fel patriotismul municipal, unul din cele mai bune sentimente care agitaū cetățile antice, întreținut încă în epoca de care ne ocupăm prin autonomia relativă păstrată de comune, era atât pentru ele, cît și pentru particularii care aveau drepturi de cetățenie, mobilul cel mai energic care făcea să se înzestreze orașele din

tóte mijlócele lor, și cu prețul celor mai mari sacrificiuri cu tóte construcțiunile și cu tóte așezămintele de folos obștesc pe care le cereau trebuințele lor și a le înfrumuseța în mii de moduri, precum vom proba în decursul acestui studiū. Pasiunea de a se arăta și de a străluci, care agita atunci atât de tare omenirea, coprinsese comunele ca și indiviđii, și conducea adesea la esagerări de cheltueli, care întreceau cu mult puterile lor, acésta fu cauza pentru care li se trimese *curatores rei publicae*, care deveniră cu timpul așa de fatali independenței comunale. Gelozia chiar, acésta vechie bólă grecéscă, după vorba lui Herodian, împingea asemenea cetățile elenice să se întrécă pe ele însăși și să facă una mai mult de cât alta.

Tóte coloniile romane și Pompei într'un grad mare, să năzuiau să înfățișeze o Romă în miniatură; le plăcea să reproducă numirile ei. Ast-fel *Ariminium* avea un *Aventin* și un *Velabrum*. *Antiocha* din Pizidia, o suburbie toscană, Benevent o regiune esquilină, Herculanium o regiune Palatină, la Lyon se vedea un Vatican, ca și la Mattiacum, capitala țerei Caților (Hesa de ađi). Coloniile și municipiele își făcuse după orașul etern, terme, teatre, circuri, amfiteatre, dar mai cu sémă *fora* sau piețe publice, — cele din Pompei mai ales erau monumente mărețe, — Panteon, Basilice, etc., ele aveau și Capitolele lor ridicate pe înălțimi, cu temple ale lui Joe, ale Junonei și Minervei.

Să ni se dea voe să scrim câte-va cuvinte asupra

Basiliceii din Pompei, care era un minunat edificiu municipal, așezat la capătul Sud-Est al Forului. Termenul de Basilica venea de la cuvântul grecesc care înseamnă rege și s'ar putea traduce cu Curte Regală. Acesta era localul unde se da justiția. Templele părându-se în urmă strimte creștinilor, ei găsiră cu cale să celebreze cultul noului Dumnezeu în aceste bazine, și termenul deveni atunci sinonim de catedrală.

Basilica orașului de care ne ocupăm era construită în proporțiuni mărețe și cu totă arta și mărirea pe care le cerea epoca, după cum se poate lesne conchide din ruinele ei de pe care dăm o reproducere :

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ "CAROL I"
BUCUREȘTI

Col. 180 16/16

~~180-16/16~~

Graffiti de pe Bazilica din Pompei — ast-fel se numesc inscripțiunile sgâriate cu cuiul său cu cuțitul de trecători—sunt curioase și numeroase, ele merită să le dăm aci puțină atențiune. Intre altele, ele reproduc versuri din Ovidiu, din Virgiliu său din Propertiu, dar nici o citație din Orațiu, lipsa acésta trebuie să ne mire. Ade-sea sunt variante curioase. Ast-fel de exemplu în acest distic al lui Ovidiu :

*Quid pote durum saxso aut qui molius unda
Dura tamen molli saxsa cavantur aqua.*

(Ce-î mai tare de cât piatra său mai môle de cât apa ? Și totuși piatra, cât e de tare, o găurește așa de môle !)

Vedem ortografia *saxso* cu *s* și *quid pote*, în loc de *quid magis*, acésta este un elenismu.

În altă parte citim aceste două versuri :

*Quisquis amator erit Scythiae licet ambulet oris
Nemo adeo ut feriat barbarus esse velit.*

(Ori-cine e amurezat, pôte să colindéscă șesurile Sciției, nimeni nu va fi destul de barbar pentru a' l omori).

Eată un consiliu de igienă dat amurezaților :

*Quisquis amat non debet fontibus uti
Nam nemo flammis ustus amare potest.*

(Cine iubește să nu întrebuițeze apă caldă, căci nimeni nu pôte iubi când îl arde căldura interióră).

Un amant a scris acest vers :

„*Nemo est bellus, nisi qui amavit.*“

(*Nu poți să fii gentil de cât dacă iubesci*).

Un sclav cam lugubru în glumele lui ȃice :

Pyrrhus Getae conlegae salutem — moleste fero quod audivite mortuom (sic) itaque vale.

(*Pyrrhus confratelui s eu Geta salut — Imi pare rău c am auđit c a ai murit. Adio dar*).

Graț ia ruinelor Bazilice i din Pompei, ne este ușor s'o reconstruim și s'o repopul m. Ne putem închipui c a revedem pe duumvirii printre colónele corintiane, acuzații în fața lor, lumea str ng ndu-se, amanții  ncredinț ndu-ș i tainele lor pereților, ómenii gravi înscriind pe ei c te o cugetare, glumeții sn vele lor, sclavii, s rmanii, mai uit ndu-ș i necazurile cu jocul mingei, etc.

Relu nd acum firul subiectului nostru vom vedea c a Romanii aduceau pretutinden  regimul municipal, ast-fel c a numărul municipielor și coloniilor ajunsese f rte mare în Egipt,  n Africa,  n Dacia, etc.  n ac st  din urmă provincie , deși n'a stat sub dominațiunea romană de c t o sută șapte-ȃeci de ani, se numărau după D. Neigebauer o sută dou -ȃeci și două de colonii romane.

Vom încerca acum să dăm o schiță de sciințele pe care cercetările învățaților ni le au dat asupra alegerilor municipale de la Pompei, care se numea—de la anul

89 a. C. și în urma instalărei veteranilor lui Sulla — cu numele întreg *Colonia Venerea Cornelia Pompeianorum*; tot ce vom spune despre viața ei municipală, datează din epoca posterioară legii *Julia Municipalis* (45 înainte de C.) până la distrugerea sa în anul 79 al erei noastre și se raportează mai cu seamă la alegerile care au precedat dezastrul din 63 și la cele imediat anterioare erupțiunii vulcanice de la 79 d. C.

Înainte de a intra în acest subiect și pentru a-l face mai lămurit, credem cu cale în interesul cititorului, să tratăm puțin despre regimul municipal roman.

Autorii clasici sunt puțin în privința regimului orașelor romane. Compilațiunile juridice sunt foarte necomplete în privința acésta, și nu vorbesc de cât de secolul al 3-lea al erei noastre și adesea chiar de o epocă cu mult mai posterioară.

Pentru perióda anterioară, epigrafia ne dă principalele ajutoare. Fără a vorbi de inscripțiunile propriu zise, avem la dispoziție texte întregi de legi municipale, legea *Julia municipalis* a lui Iuliu Cesar, fragmentul *D'Este*, găsit la 1880 la Atesta, în Galia transpadană, faimósele tabule din Salpensa și din Malaga, date municipielor cu aceste nume, de Domițian, de la 82 la 84 (era creștină) și aceia descoperită la Ossuna, care nu este alta de cât legea municipală dată coloniei *Julia Genetiva* de Cesar (anul 44 înainte de Cr.).

Roma mai avea organizarea ei deosebită; cu senat, comicii, *vicomagistri*, *curatores*, *aediles*, *praefectus*

urbi, etc. Neapărat că municipiile în provincie înfățișau adesea această organizare, vedem chiar cum Roma-nii după fie-care cucerire nouă se silesc să modifice aședămintele administrative ale cetăților cucerite, spre a face acțiunea lor politică mai ușoră și mai puternică. N'ar trebui însă să credem că municipiul era din punctul de vedere administrativ în aceeași dependență ca din punctul de vedere politic. Departate de acesta; fie-care municipiu sau colonie avea legile sale proprii, cultul său și în ordinea administrativă autonomia sa. Deși geloși d'a asigura supunerea popórelor cucerite și gata a pedepsi ca resvrătire, cea mai mică șovăială în ascultare. Impărații mai cu sémă, avură înțelepciunea de a face jugul politic mai puțin greu, lăsând ast-fel municipiilor o libertate și o neatárnare relative, mai cu sémă în lucrurile care interesază familia și dreptul de proprietate. Prin aceia că municipiul avea gestiunea afacerilor sale și că numea pe magistrații care prezidaū la administrațiunea interióră, acțiunea politică a Romei părea mai puțin imediată, și prin urmare mai tolerabilă. Pe cât însă Roma se feri să introducă o centralizare administrativă, care, prin greutatea cu care s'ar fi exercitat într'un imperiu atât de vast. ar fi devenit în curând supărătoră și odiósă, pe atât ea se sili prin acțiunea proconsulilor și a pretorilor săi, în provinciī, se creeze unitatea și se concentreze tóte forțele în mânilor ei.

Să vedem ce era municipiul după promulgarea legii *Julia Municipalis*. Acéstă lege și câte-va altele, pre-

cum legea *Petronia* formau constituțiunea generală a municipielor și a coloniilor; fie-care oraș însă—Pompei ca și cele-l-alte—era cârmuit pe lângă acésta, de legile lui proprii.

Se deosebeau în fie-care cetate două clase de locuitori: cetățenii municipiului, numiți *municipes*, care se bucurau de *civitas romana* sau de *latinitas* și străinii domiciliați în municipiul, numiți *incolae*.

Condițiunea de *municipes* oferea folose pentru care era foarte căutată. Ea se dobânda prin nascere, prin liberare din sclavie, sau în virtutea adopțiunei din partea unui *municipes*, naturalizarea (*adlectio, receptio inter cives*) se putea da de senatul municipal.

Cât pentru *incolae*, străini de oraș prin origina lor, ei aparțineau în unele privinți municipiului unde domiciliau și în altele, acelu de unde erau de fel. Ast-fel ei erau supuși și sarcinelor locale ale domiciliului, și acelor ale locului de origină; ei nu participaū la vot în ôre-care măsură, de cât dacă erau *cives romani* sau *latini*.

Cetățenii romani puteau ajunge la onorurile municipale în municipiele unde aveaū domiciliul lor.

Sarcinele municipale erau de trei feluri: prestațiuni personale (*munera personalia*), reale (*munera patrimonii*) și mixte (*munera mixta*).

Cetățenii erau împărțiți în trei ordine: acel al decurionilor, al augustalilor și plebea (*municipes, coloni*).

Despotismul nu exista dar, și nu era greū de cât la Roma, și centralizarea n'a început de cât mult mai târ-

diu, căci primii împărați erau ocupați pe malurile Tibrului se întărescă puterea lor și s'o apere, mai cu seamă de la sfârșitul domniei lui August, în contra conspirațiilor celor mari. De altminteri viața municipală era aceea pe care popórele cucerite punea mai mult preț și slăbirea ei ar fi fost o imprudență și departe de a o comite, împărații înlesniră lățirea acestui regim.

Vom vedea acum care erau autoritățile municipale în colonii și în municipii, — identice și în Dacia când acésta deveni provincie romană, — autorități constituite, ca toate magistraturele la Roma, în colegii compuse de două titulari, din care fie-care avea în mod egal dreptul de *intercessio*, adică de a apela de la colegul său la un magistrat egal sau superior.

Tot ce vom spune în privința organizărei municipale se aplică în genere și prefecturilor și la *oppida latina* care aveau aproape aceiași magistrați ca cei pe care îi vom arăta mai jos, fără numai că denumirile variau câte o dată, magistrații numindu-se când *dictatores*, când *praetores*, *magistri*, etc. Intr'adevăr, dacă legea *Julia Municipalis* a regulat unele puncte privitoare la cens, la dreptul de vot, la serviciul militar, la vămi, la monedă, etc. și stabilea unele reguli uniforme pentru magistraturele municipale, păstrând variatele denumiri care existau în privința din urmă printre colonii, municipii și prefecturi. Fie-care cetate avea însă precum am dis mai sus organizarea ei specială, bazată pe datini

vechii locale și de aci provenea varietatea în atribuțiunile și denumirile magistraturelor municipale.

Puterea executivă o aveau *quatorviri jure dicundo* în municipii și *duumviri jure dicundo* în colonii, aceștia corespund cu primarii noștri și aveau ca atribuțiunii să prezideze comițiile locale și senatul (*curia*) sau consiliul municipal; să dea justiția criminală și civilă după orice-care nuanțe, să alcătuiască, să completeze și să verifice lista senatului (*Album curiae*), conform cu condițiunile cerute de lege, ca aceia a etății care varia și era de 30 de ani sub Cesar, de 25 de ani sub imperiū și a averii care varia și ea, de sigur după importanța și bogăția coloniilor și a municipiilor, și care la *Comum*, era după Pliniu de 100,000 de sestercii sau 20,000 de lei în moneda de ađi.

Avem probe că limita de etate de 30 și de 25 de ani pentru decurioni admitea excepții în unele cazuri. Un mormânt al familiei Libella conține rămășița lui *M. Alleius Lucius Libellus*, edil și duumvir quinquenal, după ce fusese duumvir ordinar în anul 26 d. C. Același mormânt conține corpul fiului acestui din urmă, fost decurion, de și a murit la etatea de 17 ani. Când ne aducem aminte că Cicerone a răspuns unui cetățen care îi cerea sprijinul pentru a fi înscris în rîndul decurionilor că era mai ușor de ajuns senator la Roma de cât decurion la Pompei, putem vedea de câtă autoritate se bucura această familie, mai cu sémă că mormântul era ridicat de mama lui, *Alleia Decimilla* preotésă oficială a

Cererei pe un loc dăruit de oraș (*Locus monumenti publice datus*).

Maî avem un exemplu și maî caracteristic. Templul Izidei, descoperit deja la 1765 pörtă d'asupra intrărei

principale—de pe care dăm aci o vedere—inscripțiunea următóre :

N. POPIDIUS N F. CELSINUS AEDEM ISIDIS
TERRAE MOTU CONLAPSAM A FUNDAMENTO
P. S. RESTITUIT ; HUNC DECURIONES OB LIBE-
RALITATEM. CUM ESSET ANNORUM SEX OR-
DINI SUO GRATIS ADLEGERUNT.

Adică *N. Popidius Celsinius*, fiul lui *Numerius Celsinus* a ridicat din nou cu cheltuiala sa templul Izidei, răsturnat de un cutremur de pământ în anul 63 d. C. Pentru dărnicia sa, decurionii l-au admis printre ei, fără altă cheltuială, la etatea de şese ani. Acesta este interpretarea în genere admisă, şi care o dă şi d. Overbeck pe când la început mai mulţi autori propuseseră să se citească în loc de *sex* : *sexaginta*. Sunt însă mai multe motive care nu permit să se admită această interpretare. Tatăl copilului *N. Popidius Ampliatus*, care ne este cunoscut din alte inscripţii a dirijat şi a plătit el însuşi clădirea, şi de orice era libert şi nu putea prin urmare să devie decurion, el luă calea acesta pentru ca fiul său să obţină încă din copilărie, această mult dorită şi mult căutată demnitate.

Lista decurionilor odată alcătuită, *duumviri quinquennales* puneau s'o sape în bronz şi o aşezau în forum, pentru ca fie-care să ia cunoştiinţa de dânsa. Este dar bine stabilit că recrutarea Senatului municipal se făcea de către magistraţii aleşi ca duumviri, şi regula acesta s'a păstrat mult timp precum vedem din Pliniu cel tînăr.

La fie-care cinci ani se făcea recensământul întregii populaţiuni a imperiului. Serbări strălucite precedau aceste operaţiuni pe care la Roma le îndeplinea împăratul însuşi în însuşirea sa de censor; în colonii, şi în municipii aceste recensăminte se făceau de *duumviri*, sau de *quatorviri* în exerciţiu care adăogaū atunci titlu-

lui lor pe acel de *quinquennalis*, care le dădea o precăderă față de cei-l-alți duumvirii.

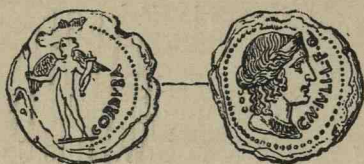
(Medaliă de duumvir din Utica)

Denumirea de quinquenal nu era numai onorifică, la Pompei mai cu seamă, unde aveau ca atribuțiune speciale să dea în antrepriză, prin licitație, construcțiunile publice și se închirieze proprietățile orașului pe termen de 5 ani.

Din chitanțele bancherului *L. Caecilius Jucundus* de care vom vorbi mai târziu, se vede că Pompei posedă livezi (pascua) și postăvării. Tóte aceste acte de locațiune erau iscălite de sclavul public care le scrisese, de unul din duumvirii săi de amândoi și de un număr óre-care de martori care puneau și ei pecetea lor.

Nu trebuie să credem că termenul de *quatorviri* arată patru persoane, ci după cum se vede din inscripții și confirmă Jumpt, Mommsen, Daremberg și Saglio, denumirea provine din aceia că acești magistrați, cu cei două edili din fie-care comună, erau priviți ca alcătuind un singur colegiu. Duumvirii mai aveau ca atribuțiune să gereze finanțele comunei sub controlul Consiliului Municipal' său Senat; se împlinescă amendile, etc.

Pe lângă acești duumviri, erau două edili însărcinați cu poliția târgurilor, stradelor și piețelor, cu întreținerea monumentelor publice, împărțirea grâului la săraci, supraveghierea greutăților și măsurilor; ca oficeri de poliție ei aveau jurisdicțiune în afacerile, ținând de aceste lucruri.

(Medalie de cessor din Corduba)

Maî erau și două cessorî însărcinați să administreze veniturile și să supravegheze cheltuielile municipiului său co-

loniei. Veniturile constau de obicei în dobândi de capitaluri ale comunei, în produse ale proprietăților comunale, în amenzi și sume provenind din închirierea băilor publice. etc.

Cessorii când intrau în funcțiune, iar duumvirii, când îndeplineau și funcțiunile acestora, încă înainte de a face acte relative la această magistratură, erau obligați să dea cauțiune, prin chiezași și prin garanții reale, că banii publici vor fi în siguranță în mânele lor.

Magistraturile duumvirilor și ale edililor erau anuale și anul municipal începea la Pompei la 1 Iulie. Alegerile pentru reînnoirea magistraturelor se făceau cu trei luni înainte și erau prezidate de cel mai în vârstă dintre duumvirii în funcțiune; votul era pe curii cu scrutin și în scris.

Curiele treceau fie-care într'o incintă particulară și acolo alegătorii depuneaau buletinele lor, *tabella*, într'un coș pe care îl țineau trei cetățeni luați dintr'o altă curiă și obligați prin jurământ se primescă și se numere cu credință voturile în fie-care curiă.

Numele candidatului ales în fie-care din ele se înscria pe o tăbliță (*tabula*), cel care avea majoritatea absolută a curielor era ales. Când alegerea nu da nici un rezultat

decurionii la Pompei, precum am spus pentru coloniile în genere, numeauă funcționarii interimari spre a duce afacerile până la alegerile cele noi, cu titlu de prefecti. Aceștia sunt *Praefecti ex lege Petronia*, pe care îi găsim menționați în diferite inscripțiuni; legea acésta datéază de pe la sfârșitul Republicei.

Afară de aceste magistraturi se găseaă une-orî în municipiile și colonii funcțiuni care erau însărcinări personale, precum *cura phanorum, praediorum publicorum, annonae* etc. Se găseaă și pontifici, auguri, flaminii municipali, asemenea liber aleși de popor, nu însă anual, cum erau magistrații, ci pe viață. În colonia Apulum sau Alba-Iulia (Karlsburg din Transilvania) corpul sacerdotal al coloniei se compunea dintr'un pontifice, un augur, un flamin, un aruspiciu și augustali.

La ziua fixată, se proceda la alegere. O sumă de măsurî se luaă pentru a asigura sinceritatea ei. „Trebue, dicea legea, ca să stea lîngă urna fie-cărei curii trei cetățeni ai municipiului, dar nu din acelaș trib, care să păzescă scrutinul și să'l constate. Trebul ca mai nainte de a face acésta, fie-care să jure că se va purta leal, și va ține socotélă exactă de tóte voturile. Nu se póte opri ca candidații să triméță ómeni însărcinați să supravegheze diferitele urne, și tóte aceste persóne, cele desemnate de autoritate ca și cele pe care le vor trimete candidații, vor putea să voteze în curia în care ele se află și votul lor va fi tot atît de valabil ca și când ar fi dat în curia de care țin ei.“ Tóte aceste măsurî ne

arată. ómeni care aũ vrut sã previe tóte fraudele sufrãgiului universal. Legea mai precizãzã cu aceleași amãnunte modul în care sã numãrã voturile în fie-care trib saũ curie ; și cui trebuie sã se dea precãderea în cazul cînd voturile s'ar împãrți de o potrivã între mai mulți candidați ; ea ordonã în fine cã acela care a reușit în contra celor-l'alți, sã fie adus dinaintea poporului adunat și sã jure „prin Joe, prin divii August, Claudiu, Vespazian, Titu, geniul împãratului și deii Penați cã va face tot ceea-ce legea cetãții îi prescrie sã facã, fãrã a-i înfrãnge nici o datã prescripțiunile!“ Numai dupã prestarea acestui jurãmênt e proclamat cu solemnitate magistrat al municipiului sãu.

Trebuie sã observãm cã nu era permis magistraților eșind din slujbã și mai ales duumvirilor de a fi realeși înainte de cincî ani, precum prescrie legea pentru Malaga ; Zumpt, Marquardt și Mommsen susțin cã s'a derogat în primul secol al imperiului la acẽstã regulã și este o inscripțiune care pare a autoriza pãrerea cã un edil în funcțiune putea sã fie reales.

Puterea deliberativã aparținea în fie-care municipiu saũ colonie unui senat compus, în genere, de o sutã de membrii saũ decurioni, avênd aceleași atribuțiuni ca senatul la Roma și cãutãnd pe cãt se putea sã calce pe urmele sale. Decurionii purtau numele de pãrinți conscriși pe viață, afarã dacã duumvirul quinquenal care alcãtuia *album*, la fie-care lustru, nu-i scotea din consiliu ștergãndu-le numele de pe listã.

(Monedă de decurioni
din colonia Campestris
Julia Babba Mauritania ¹⁾)

Senatul decide afacerile comunale mai însemnate, fixeză în fie-care an locul și ȳilele unde se vor ține serbările religioase sau sacrificiele, autorisěză pe duumvirii să se armeze municipiele pentru apărarea teritoriului comunal, își dă părerea asupra modului de administrare al domeniului cetăței și al capitalurilor sale, asupra lucrărilor publice de executat, are controlul general al finanțelor, numesce la unele funcțiuni și dă unele distincțiuni onorifice, numesce pe profesorii de gramatică, de filosofie, și de retorică; când comuna remâne fără magistrați supremi, numesce înlocuitori *ad-interim*, până la alegeri.

Afară de acésta, decurionii aveau unele prerogative care se lasă de obicei ȳ puterei executive sau judiciare: ast-fel ei declara ȳ expropriarea pentru cauză de utilitate publică, decreta ȳ ridicarea monumentelor care în-

¹⁾ Reproducând acésta monedă, credem necesar să dăm o notiță asupra monedelor coloniale. Coloniile romane indică pe monede titlul lor, adesea printr'un epitet, *victrix*, *invicta* (îvingătore, neînvinsă). Aceste moneđi pörtă numele magistraților localității, *duumviri*, *II-viri quinquennales*, *IV-viri*, *aediles* etc. Une-orî se citește pe ele *D. D.* (*decreto decurionum*) în loc de *S. C.* (*Senatus-Consulto*). Adesea se găsesc pe moneđile coloniale imaginile următore: un om îmbrăcat cu toga conducând un plug, emblem al înființării coloniilor, o acuilă militară cu numărul legiunei care înființase colonia, lupoica alăptând pe Romulu și pe Remu, Enea purtând pe tatăl său Anchize, un taur, etc.

De și cele-l-alte orașe din Campania, învecinate cu Pompei ca Capua, Nola, au avut din epocî forte vechi moneda lor, și au exercitat mult timp acest drept, și deși Pompei a fost un oraș de comerci ȳ, el nu a pus nici o dată în aplicație acest drept, nici în timpul independenței, nici sub Republică, nici sub Imperiu și nu s'a regăsit nici o urmă de ateliere sau de instrumente privitoare la fabricațiunea de monede.

frumuşetau municipiul său colonia, după cum rezultă din nenumăratele inscripțiuni pe monumente, care dic că acestea au fost ridicate „prin decretul decurionilor“. Ei dau epitropi minorilor, și autentifică actele.

Tot senatul mai hotărășce ca instanță de apel, asupra sentințelor prin care se pronunțau amendi de către duumvirii, edilii, cestorii, etc.

Pentru validitatea deciziunelor Senatului, legea cerea prezența unui anume număr de decurioni, număr specificat de regulamentul municipal și care varia după însemnătatea cestiunei de decis. Am arătat în studiul nostru asupra regimului municipal Roman cum era compus senatul municipal al orașelului Canusium și ordinea în care membrii erau trecuți în *album*, al decurionilor. În capul acelu *album* erau *honorati*, care îndeplinesc deja dregătorii în oraș și patronii municipiului său coloniei, adică cei care trecuse de mai multe ori cu onoare prin diferitele magistraturi municipale și care ilustrându-se apoi prin generozitatea lor față de patria locală și ne mai având demnități de primit, erau declarați de protectori ai municipiului.

Medalia unui patron al cetății Gades (Cadix)

Mai erau încă *pretextati* adică tineri de neamuri mari, și destinați prin averea și nașterea lor să intre în tagma decurionilor, care se pregăteau la practica afacerilor până când etatea le permitea să ia o parte efectivă la lucrările senatului municipal.

La Pompei ca în toate oraşele, *libertini*, persoanele exersând profesiunea de vestitori, anunţători sau de îngropători (*qui praeconium dissignationem libitinamve faciet, duum corum quid faciet*, cum dicea legea *Julia Municipalis*) infamii, nu puteau fi senatori. Sunt şterşi din lista consiliului membrii care cad în infamie, sau care sunt condamnaţi pentru nedemnitate. Senatul e convocat şi prezidat de duumvirii. Fie-care senator îşi dă părerea, după rândul său de înscriere în *album*.

Să notăm asemenea că fie-care oraş avea o adunare a poporului cu deplin drept de a face legi şi de a alege pe magistraţii, pontificii şi augurii municipali, se ratifice decretelor decurionilor, etc.

Acastă stare de lucruri rămase până la Tiberiu după unii, până la începutul secolului al 3-lea după alţii, când atribuţiunile acestor adunări trecură asupra senatului municipal, şi când fireşte, duumvirii fiind aleşi de senat, şi nu de comiţii, ei nu mai avea dreptul de a complecta şi verifica *album curiae*, şi lista senatorilor se dresa de senatul însăşi. De alt-fel prin secolul al III-lea *curatores reipublicae* devin permanenţi, ci atribuţiunile lor nimicesc pe acele ale magistraţilor municipali.

Vom reveni asupra acestei cestiuni când vom cerceta dacă în momentul catastrofei Pompeiei, magistraţii municipali mai erau aleşi de comiţii sau numiţi de senatul.

Pentru a complecta rezumatul ce l'am dat al administraţiunii municipielor şi a coloniilor, vom adăoga că

fie-care colonie, fie-care municipiu sau prefectură, avea un teritoriu care cuprindea localitatea principală și mai multe comune rurale, cunoscute sub numele de *vici*, *loci*, *pagi*, *castella*, având asemenea administrația lor deosebită, sub numele de *magistri*, *praefecti pagi*, etc. După unii autori, aceste comune rurale *vici* (grecește $\chi\omicron\rho\mu\alpha$) se puteau ridica la condițiunea unei *civitas* și o *civitas* putea să cadă în starea de *vicus*. Unii *vici* erau după Cicerone proprietatea unei singure persoane, unora erau constituiți prin întrunirea mai multor proprietăți particulare. *Vicani* și *Pagani* aveau însă zei, altarele, sacrificiile lor, venituri proprii, de orice se puteau să cumpere și să vîndă. Ast-fel la Pompei, în speție, era un *Pagus Augustus Felix Suburbanus* fondat de August în anul 7 i. C. cu coloni romani dinaintea porței de Herculanium și care avea pentru sine *Magistri Pagi*, în afară de magistrații pompeiani.

D. Overbeck însă are o altă părere și crede că acest *Pagus Augustus* de lângă Pompei nu avea magistrații săi, ci intra din punctul de vedere administrativ în teritoriul orașului, și că *Magistri pagi* pe care îi găsim în inscripțiunii n'ar fi de cât preoți, asemenea colegiul Paganilor n'ar avea un caracter administrativ, ci preoțesc.

Mărturisim că acéastă părere nu ne convinge, căci ne vine greu să credem că acest *Pagus Augustus* care 'și avea importanța sa, să fi făcut excepție la regula generală după care *pagi* sau comunele rurale aveau autoritățile lor.

§ II.

Pompei avea aceeași organizare cu magistrații, senat și comiții ca cele-l-alte coloni, afară de cestori. — Duumvirii însărcinați cu verificarea măsurilor. — Aspiranții la magistratură trebuiau să facă o declarațiune oficială duumvirilor. — Cestionarul lor. — La Pompei candidații erau invitați de vecini, amicii sau clienții lor, să-și pue candidatura. — Deosebire între termenii *rogat* și *facit* în reclamele electorale. — Invitățile candidaților se făceau prin inscripțiuni murale. — Două feluri de inscripțiuni ni s'au transmis: *dipinti* și *graffiti*.

După această privire generală asupra organizării municipale, care se aplică neapărat, și am țin-o deja, și Pompeiei, să revenim la subiectul nostru care este viața și alegerile municipale ale acestei cetăți. Erau și în colonia acesta două duumvirii, două edili, comiții, un senat sau sfat municipal, luat tot-d'auna din rîndul decurionilor, dar precum afirmă D. Willems și alți autori, nu vedem printre magistrații municipali din Pompei, în timpul imperiului, cei două cestori, ale căror însușiri le am arătat mai sus. Intr'adevăr printre numeroșele inscripțiuni electorale care s'au descoperit la Pompei, n'am văzut nici una privitoare la alegerea cestorilor; toate ne vorbesc de edili și de duumvirii. Acești din urmă erau însărcinați în acest oraș și cu funcțiunile de cestori, precum mai rezultă și din o inscripție pe care o dăm mai jos.

Puținele afișe electorale care vorbesc de cestori și pe care le găsim în colecțiunea inscripțiunilor murale din Pompei, a Academiei din Berlin, sunt clasate de învățatul Zangemeister ca *programmata antiquissima*. adică ele sunt cu mult anteriore domniei lui August și

unele chiar din primele timpuri ale oraşului, înainte de a fi fost coloniă, precum probéază întrebuiţarea limbei oşce, şi mai în urmă caracterele de arhaismu ale ortografiei saú ale scrierei. De exemplu înscripţiunea cu No. 29 al acestei fórte interesante colecţiuni sună :

Q. CAECILIUM QUESTOREM, VIRUM BENEFICUM ORO VOS.

(*recomand pe Q. Caecilius, om bine-făcător, pentru cestură*).

Acea cu No. 30 propune pe acelaşi candidat cu termenii următori :

Q. CAECILIUM QUESTOREM, VIRUM BONUM, HERUM BENEFICUM.

(*numiţi cestor pe Q. Caecilius, om onest, bun patron*).

Aceste două înscripţiuni au fost găsite în *via Mercurii*. Un al treilea afiş s'a găsit la *forum*, tot în favórea aceluiaşi candidat.

Citim asemenea în Overbeck că un óre-care *Vibius Popidius* cestor, a clădit precum afirmă o înscripţiune, colonadele Forului Civil. Mai este o altă înscripţie care menţionéază un cestor *Vibius Vinutius*, fiul lui *Maras*,

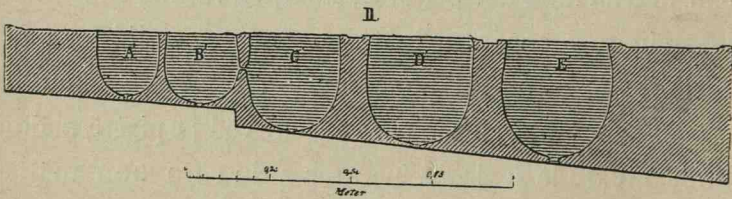
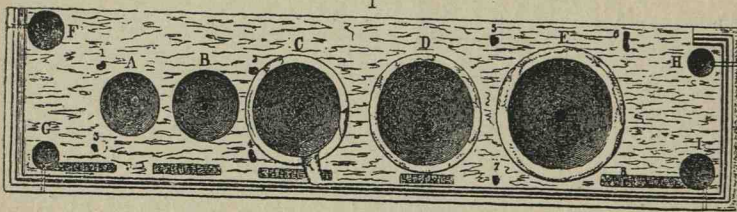
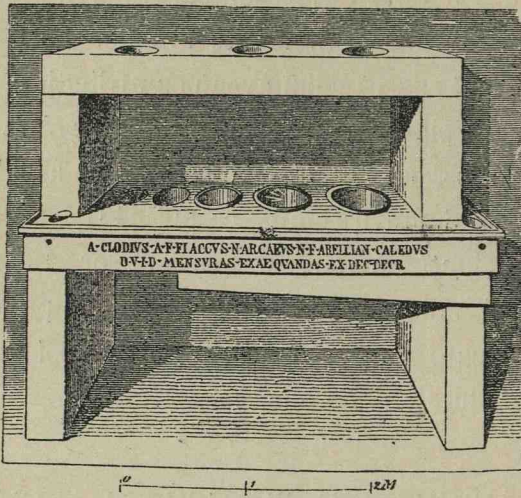
găsită în așa numita *Curia Isiaca*, care era probabil o palestră. Acéastă inscripțiune este în limba oscă.

Am ȃis mai sus că ediliġi aveaġ ca atribuțiuni în colonii și municipii, supraveghierea măsurilor și greutăților, se vede însă că acésta nu era o regulă absolută la Pompei și că duumvirii eraġ — cel puțin în unele împrejurări — însărcinați cu verificarea măsurilor. În adevăr, acésta rezultă dintr'o inscripțiune ce se află pe un aparat de verificare descoperit într'o nișă a colonadei de Nord a Forului Civil. Ea sună :

A. CLAUDIUS A. F. FLACCUS N. ARCHAEUS
N F. AVELLIAN. CALEDUSD. V. I. D. MENSURAS
EXAEQUENDAS EX DEC. DECR.

Adică duumvirii aġ fost însărcinați din ordinul decurionilor cu cercetarea măsurilor. Din studiile lui Mancini, în *Giornale dei Scavi di Pompei*, rezultă că acéastă însărcinare a consistat în transformarea vechielor măsurii oșce în măsurii romane, precum reese din denumirile scrise cu litere osce care se mai vġd pe piatră și din urmele care le a lăsat lucrărea prin care s'aġ mărit cavitățile primitive pentru a le pune de acord cu sistemul roman.

Dăm aci două reproduceri de pe acest aparat care conținea măsurii de capacitate pentru substanțele uscate grâne, etc., și pentru materii lichide.

Am afirmat că duumvirul cel mai în vârstă prezida comițele locale, chimate a alege numai dintre candidații înscriși pe lista, care era afișată la forum. La Pompei, avem probe, că cine aspira să devie duumvir, edil, etc.,

trebuia să-și pue candidatura și să róge pe duumvirii în funcțiune, de a-și pune numele pe lista oficială. Dacă nu ajungea numărul candidaților pentru toate posturile, duumvirii o complectau din cetățenii cei mai însemnați ai orașului—și în cazul acesta, de óre-ce erau multe persoane care evitaū aceste sarcine, precum se întimplă adesea și la modernii, prin dorința de a trăi în liniște sau prin nepăsarea de popularitate, iar în antichitate pentru a nu-și zdruncina averea,—candidatul înscris de oficiu avea dreptul să mai prezinte pe alți, îndeplinind condițiunile cerute și așa mai departe.

Duumvirul care primea declarațiunea candidaților, punea fie-căruia întrebările următoare: Ești de origină liberă (ingenuus)? Ai suferit o pedepsă judecătorească sau ai esersat o meserie care te pune în rîndul incapabililor? — Locuești de cincî ani în comună și ai vîrsta de 25 de ani? Ce magistraturi ai mai avut? — De câți ani ai eșit din slujbă?

Tóte aceste întrebări erau necesare și justificate prin cele ce am đis mai sus. În adevăr cineva nu putea să fie ales de cît la o anumită etate și nu se putea relege de regulă de cît după un óre-care interval de timp. Lucrurile acestea se observaū fôrte probabil și în alte colonii, întocmai ca la Pompei. În privința acestei colonii vom aduce probe numeróse, în părțile următoare, că nu-și punea cine-va candidatura la magistratura municipală de cît după o prealabilă și stăruitoare cerere a vecinilor, a locuitorilor din aceiași suburbie, sau a membrilor di-

feritelor corporațiunii. O dată candidatura pusă și afișată se făceau alte reclame electorale, invitând pe alegători să voteze pentru cutare persoană, anume arătată pe lista oficială, întrebuițând verbul *facere*; pe când dacă afișul avea numai de scop să invite o persoană ași pune candidatura, se întrebuița cuvântul *rogare* (In prescurtare *rog*).

Diferențele acestea însă, între inscripțiunile care sună *rogare* sau *facere* nu sunt tocmai sigure, căci s'a observat în afișe semnate de femei, care nu aveau dreptul de vot, că ele întrebuițau cuvântul *facit*, în loc de a dice *rogat*. D. Willems admite însă că este o diferență între inscripțiunile care pörtă *rogat* și cele cu *facit*, aceste din urmă fiind după densusul o invitare de a vota pentru un candidat care pusese deja oficial candidatura sa. Învățatul editor al afișelor murale din Pompei d. Zangemeister, crede că această deosebire nu este bine stabilită. Cât pentru noi, suntem dispuși a crede numai că *rogat* e o espresiune mai modestă, iar *facit* mai afirmativă.

Ceea ce rezultă însă fără nici o îndoială din toate aceste, este că afișagiul pentru alegerile municipale avea proporțiuni foarte mari, că reclamele îndemnau și încurageau la declararea diferitelor candidaturi, și că după punerea lor se mai făcea o reclamă foarte întinsă pentru doritorii de funcțiuni.

Fie-care orășan vîrstnic avea electoratul, să vedem acum, cum în lipsa artei tipografice se produceau aceste

îndemnări și reclame. Apelurile către alegători se făceau prin inscripțiuni zugrăvite cu cărbune, tibișir și mai cu sémă cu văpsea pe pereții, porțile și ferestrele caselor, pe mormintele chiar, care de obicei erau înșirate pe drumurile ducând la oraș și, lucru curios, se găsesec inscripțiuni puse în numele morților în contra celor care ar cuteza să afișeze reclame electorale pe mormintele lor. Unele din aceste reclame sunt la o înălțime de deuce picioare și mai bine, d'asupra nivelului pământului. Inutil de a mai spune că casele, mai cu sémă cele aședate în stradele principale, în cartierele cele mai frecventate, erau și cele mai acoperite de afișuri.

Inscripțiunile scrise în ultimii ani ai existenței Pompeii se deosibeau de cele vechi mai cu sémă prin aceea că erau lucrate cu litere mai elegante și că, caractere, ortografie, amănunte ale limbei, totul diferea.

Unii proprietari, ce e drept, se supărau pentru că li se încărca casele cu reclame, și amenințau pe cei care cutezau să strice locuințele lor. Ast-fel Orelli ne dă o inscripție a proprietarului unei vile, exasperat de afișele care se lipeau pe casa sa. „*Rog, dice acesta, să nu se scrie nimic aci.— Vai de candidatul al cărui nume va fi afișat pe acest perete ! Dar-ar deii să nu izbutească !*“

Alții, mai îngăduitori, par a fi primit acest lucru, sau cel puțin nu amenință cu pedepse pe cei care vin să scrie necumpătatele lor anunțuri pe imobilele lor.

Merită să fie observat că aceste profesii de cre-dință, aceste reclame electorale, cum am dice astăzi, nu erau iscălite de candidații, ci de amicii lor, de vecinii, libertii sau clienți, ast-fel încât nu puneau de-a-dreptul amorul lor propriu în joc, la caz de neisbândă.

Aceste inscripțiuni, erau lesne șterse și înlocuite cu altele prin mijlocul unei spoeli cu var sau a unui strat de stuc, și după această operațiune locul rămânea liber pentru un alt rând de asemenea scrieri, ast-fel că se pôte spune că păreții, mai răbdători de cât hârtia, sufereau tot. În tot cazul, acele reclame, mai ales cele zugrăvite, nu erau expuse nici la ruperi rău-voitoare, ca cele din țilele noastre, nici la stricăciunile vremei la care e supusă hârtia.

Aci e locul să desvoltăm punctul acesta al inscripțiunelor murale ale Pompeianilor și să stăbilim diferența între *dipinti* și acei *graffiti* care ne întroduc în viața de toate țilele a locuitorilor. *Dipinti* se găsesc numai pe partea exterioră a zidurilor. iar pe edificii publice, și în interior, și aceste afișe sunt zugrăvite cu colóre roșie sau négră, sau chiar cu cărbune și sunt lucrate, precum afirmă Henzen și Overbeck, de scriitorii de meserie și de sclavi publici, având acesta drept însărcinare permanentă. Acești scriitorii (*scriptores*) iscălesc adesea afișele precum dăm mai jos exemple, asemenea pe lângă scriitor se iscălea și cel care spoise peretele (*dealbator*).

Literile acestor afișe erau mari, pentru a putea fi citite ușor chiar la distanțe mai mari. Acestea erau afi-

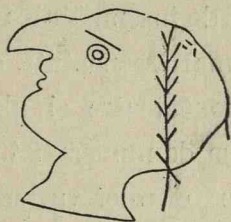
șele propriu ȃise, care serveau pentru lucrurile de interes general, ca alegeri comunale, spectacole de gladiatori, ȃnchirieri și vȃndȃri, etc.

Graffiti din contra se gȃsesc foarte des ȃn interiorul caselor, precum am vȃdut noi ȃnșine, și sunt scrise cu un cuiu sau un cuțit, cu care se sgȃria stratul de stuc.

Literile acestor *graffiti* sunt mici, neregulate, atȃt din cauza materialului defectuos cȃt și a nedibȃciei scriitorului, adesea nedescifrabile, și scrierea tot-d'auna cursivȃ.

Conținutul lor este foarte variat și subiectele luate din viața individului care le-a scris; gȃsim caricaturȃ ca acȃsta :

PEREGRINVS

(PEREGRINUS)

glume, citații de versuri, precum am vȃdut pe Bazilica din Pompei (v. p. 19), declarații de amor, ruperȃ de relații ȃntre amanți, ca acȃsta :

Virgula tertio suo : indecens es

(Virgula lui Tertiu al ei: prea ești urît), socotelî caznice; ast-fel în *Vico del Labirinto*, se citește.

K. XII Maias tun. fal.

Nonis mais fas

VIII Idus mas

Tunicas II

Adică după d. Zangemeister: în XII ale calendelor de Maiu am dat (sau am primit) pentru a le spăla, fașe; și la VIII din ideile de Maiu două tunice.

Dacă *graffiti* sunt mute în privința vieții și a dreptului public, în schimb ele ne desfășură viața privată și existența dîlnică a Pompeianilor.

Obiceiul de a scrie fel de fel de lucruri pe pereți ne era deja cunoscut din clasicii latini, dar numai la Pompei ne putem da séma de însemnătatea mare ce o dobândise. Pe edificiile mai frecventate, cum e Bazilica, prin gangurile celor două teatre și ale amfiteatrului, acești *graffiti* erau așa de numeroși încât s'a găsit în câteși trele aceste locuri, cu mici variante, versurile următoare, scrise de un contimpuran :

Admiror, paries te non caecidisse ruinis

Qui tot scriptorum taedia sustineas

(Perete, mă mir că nu te-ai sfărâmat, tu care porți atâtea prostii scrise pe tine).

D. Zangemeister compară cu acest distih un alt *grafiti* naiv, în limba grecă, găsit la Palatin la Roma :

« Πολλοὶ πολλὰ ἐπέγραψαν ἐγὼ μόνος οὐκ ἐπέγραψα. »

(*Muți au scris aci multe, numai eu n'am scris nimic*).

După aceste informațiuni asupra celor două categorii de inscripții, iată încă câte-va cifre care dau o idee de aprinderea cu care funcțiunile de duumvirii sau de edilii erau căutate. S'au găsit până la 1,500 afișuri electorale în acea Pompei a cărei populațiune totală, ómenii liberi și sclavi împreună, nu întrecuse cifra de 25 până la 30,000 de locuitori, după uni, de 30,000 cu suburbiile ei. Orașele noastre moderne nu prezintă exemple de o luptă atât de vie.

§ III.

Afișe electorale; candidații vecinilor, femeilor, copiilor, libertilor, clienților, corporațiunilor, lemnarilor, precupeților, brutarilor, postăvarilor. hăinarilor, bərbierilor, hamalilor, librarilor, iziacilor, adoratorilor Venerei, societăților de petrecere, jucătorilor cu mingea, băutorilor nocturni, hoțșorilor, femeilor și bărbaților împreună. — Bancherii la Pompei. — Chitanțele lui L. Caecilius Jucundus.

Điceam că vecinii se uneau pentru a îndemna pe aspiranții să își pue candidatura. Ast-fel, în *strada di Mercurio*, găsim acest afiș :

A. VETTIUM CAPRASIVM FELICEM AED. O. F.
VICINI.

(Vecinii v \acute{e} invit \acute{a} s \acute{a} numi \acute{t} i la edilitate pe A. Vettius Caprasius Felix).

Un alt apel sun \acute{a} :

AMPLIATVM AED VIRVM BONVM VICINI ROG.

(Vecinii propun pentru edilitate pe Ampliatus om cinstit).

Pentru duumvirat, g \acute{a} sim din partea vecinilor, reclama urm \acute{a} t \acute{o} re :

T. CLAVDIUM VERVM II VIR VICINI ROGANT.

(Vecinii propun pe Titus Claudius Verus ca duumvir)

Femeile, de \acute{s} i nu avea \acute{u} dreptul de a vota, copii, i \acute{s} i permitea \acute{u} asemenea s \acute{a} aib \acute{a} pe recomanda \acute{t} ii, pe candida \acute{t} ii lor.

S \acute{a} ad \acute{a} og \acute{a} m c \acute{a} numele acestor dame nu ne fac impresiunea unei na \acute{s} teri tocmai \acute{i} nalte. Ele se numesc adesea *Heracla, Statia, Agna, Successa, Fortunata*, etc., nume de acelea purtate de sclave.

Ast-fel găsim în *via Holconii* două reclame, una făcută de Heracla, pentru duumviratul lui *Sittius Coniunctus*, alta de *Agna* pentru edilitatea lui *Lollius*:

SITTIUM CONIUNCTUM II VIR I. D. HERACLA
ROGAT

și LOLLIVM AED AGNA RO...

Pe altă stradă e un afiș:

HERENNIUM ET SUETIVM AED. STATIA ROG.

(*Stația propune pentru edilitate pe Herennius și pe Suetius*).

Nisce femeii au închiriat chiar, cu cheltueli comune un loc pe un zid, unde recomandă ast-fel două candidați:

„M. CASSELIUM ET L. ALBUCIVM

„STATIA ET PETRONIA ROG (*ant*)

„TALES CIVES IN COLONIA IN PERPETVVO

(*Stația și Petronia cer candidatura lui Marcus Casselius și a lui Lucius Albucius. Să fie tot-d'acuna ast-fel de cetățeni în colonie*).

În calea Nolei, *Cerrinus Vatia* e propus ca candidat, nu numai de mai mulți locuitori, dar și de o femeie nu-

mită *Pollia* și de totă vecinătatea. Două vecini bogați, *Cuspius* și *Popidius*, ale căror nume sunt adesea unite în recomandățiuni, par că s'aŭ bucurat de o mare popularitate în ocolul lor ; *Popidius* mai ales, a cărui candidatură era sprijinită de toți vecinii.

Unul din libertii lui, văpsitorul Dionizie îi consacră patru așișe.

Printre candidații propuși la Pompei, acela a cărei edilitate — la acéstă funcțiune puteau candida numai foștii duumvirii — era cea mai recentă, era C. Gavius Rufus. Intr'adevăr citim în *Vico degli Scienzati* reclama prin care vecinii săi îi puneau candidatura la edilitate cu câți-va ani înainte de 79:

GAVIUM AED O.V. F.

VICINI ROG.

Intr'o altă direcțiune, aprópe de pórtă Stabia, locuia candidatul al doilea *Lucius Ceius Secundus*.

Dintre *Gavii*, se póte numi *Lucius Gavius*, pe care îl vedem trecut pe programele cele mai vechi ca aspirant la duumvirat, *Publius Gavius Pastor*, duumvir, nu se scie în ce an, și un *Publius Gavius Proculus*, care ceru edilitatea câți-va ani înainte de catastrofa. Dintre *Cei*, pe *Lucius Ceius*, pe *Lucius Labeo*, care a fost de două ori duumvir quinquenal, precum probéză o inscripțiune săpată pe un monument care i-a fost

dedicat de libertul său *Menomachus*, afară de porța de Herculenum.

Până acum, am vorbit de multe ori de porțile Nola, Stabia și Herculenum, credem dar că ar fi bine să spunem câte-va cuvinte despre principalele porți ale Pompeiei.

Acest oraș avea opt porți, pôte nouă, cea din spre Nola pare cea mai curiósă, și e și cea mai veche. Ele sunt clădite cu acele frumoșe pietre cioplite care caracterizéză edificiele antichităței. Un cap stricat de timp se ridică d'asupra arcadei, cu o inscripțiune în limba oscă *V. Popidius V. Med. tov aamanaffed isidu profatted.*

(Adică că Vibius Popidius, *medix tuticus* (așa se numea în perioada oscă capul orașului) l'a clădit și a aprobat socotelile; pe latinesce: *idem probavit*).

Un arheolog citi ast-fel: *Isis propheta* și cređu pe temeiuł eı că Campanianii din secolul al 6 a. C. ado-rau acéstă zeitare egipteană. Trecând porțița, se pôte admira unghiul pe care îl fac zidurile în acest punct unic. Orașul trebuie să fi fost inatacabil din partea aceia. Inamicii aveaũ să trecă, înainte de a eși în oraș, un gang mic, un fel de strîmtóre și apărătorii pieței puteau să arunce asupra lor, din înălțimea zidurilor, o plóie de săgeți, de pietre, etc. care i ar fi zdrobit.

Porța din spre Herculenum, deși mai puțin vechie, e mai stricată, ea era un monument frumos și plăcut,

dăm aci o reproducere de pe dânsa, ast-fel cum a fost reconstituită.

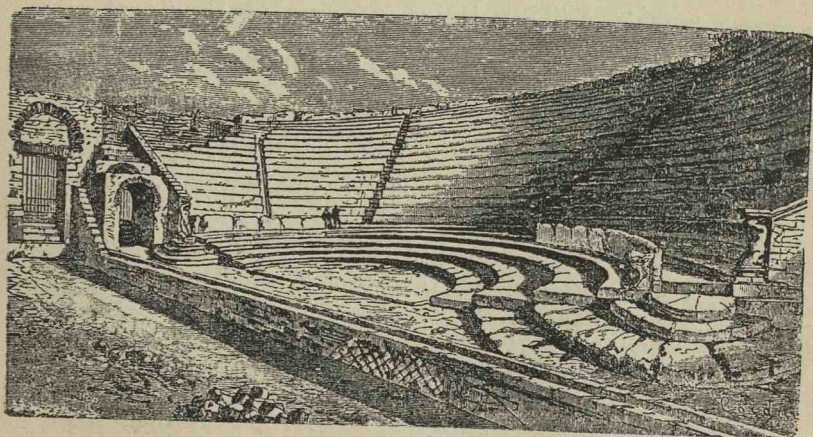

Avem dreptul să credem că în momentul erupțiunei, orașul nu mai era cetate întărită. În caz de împresurare, la epoca aceea, locuitorii adesea lăsaū pe inamicul să intre și apoi îl închideaū în gangul acela, închis cu lanțuri de fer, ca în cursa de șoreci numită *cataracta*, pentru a l' nimici ușor și fără pericol.

Calea dintre Pompei și Herculaneum forma o plimbare minunată începând de la pórta cu acest nume, cu kioscuri, belvedere, de unde aveai o priveliște încântătoare. Și cu tóte aceste, spre mirarea modernilor acéstă cale-plimbare era un cimitir. Anticii diferind aci cu totul

de noi, departe de a fugi de mórtea de care ne e gróză, și de a depărta spectacolul ei de ochii și de cugetele lor. nu căutaū de cât s'o lege de idei vesele și plăcute, și făceaū din cimitir galeria lor favorită.

Revenind la candidații municipale, vedem că era o familie care întrecea pe toate cele-l-alte prin strălucirea pe care o împrăștia : aceea a Holconiilor. Cronica orașului citéză continuu membrii acestei *gens* investiți cu demnități municipale și monumentele publice vorbesc mereū de dărnicia ei. Sub domnia lui August, un *Holconius, Rufus* duumvir quinquenal, flamin al lui August ocupase tóte demnitățile, și senatul municipal adăogase la ele și pe aceea de patron al orașului. Fratele său *Marcus Holconius* supranumit *Celer* fu duumvir quinquenal la începutul domniei lui Tiberiu și augustal. Teatrul cel mare, care are acum înfățișarea următóre, fusese ridicat cu cheltuiala celor două frați, a căror familie constituia o aristocrație municipală.

Ne vom servi de descrierea acestui teatru făcută de un Francez cunoscător și om de spirit, Marc-Monnier ; ea mai are și folosul că dă o idee de natura teatrului latin, mai cu sémă la Pompei.

„Sala acestui teatru construit de Holconii, forma un semicerc care avea la spate un mic deal, ast-fel în cât treptele se puteau ridica încet de la parter la galeriă, fără a avea trebuință de a fi susținute de substrucțiuni puternice. In privința acésta, construcțiunea era gre-céscă. Cele patru trepte de sus, sprijinite pe un coridor boltit în modul roman, dominau singure înălțimea la care se ridica Forul triangular și templul grecesc. Poți dar să pășești de-a dreptul din stradă la ultimele galerii, de unde privirea trecând asupra scenei, coprinde câmpia și marea și pătrunde în jos în tótă adâncătura aceea, unde veneau să'și ia locurile cincii miș de pompeiani însetați de spectacole.

„La prima vedere, observi trei mari despărțituri, acestea sunt categoriile de locuri saũ *caveae*. Sunt trei *caveae* : de jos, mijlocie, și superioară. Cea de jos e cea mai nobilă ; ea nu coprinde de cât cele patru șiruri inferioare, mai largi și mai jóse de cât cele-l-alte. Acolo erau locurile rezervate magistraților și notabililor ; ei trimeteau scaunele și fotoliurile lor (*bisellia*) unde aveau dreptul să ședă singuri. Un ziduleț dindărătul șirului al patrulea, acoperit cu table de marmură care au dispărut, o separa de caveele cele-l-alte. Duumvirii, decurionii, augustalii, edili, Holconiu, Corneliu Rufu, Pansa

— dacă a fost ales, — ședeau acolo maiestoshi, despărțiți de restul muritorilor.

„Cavea mijlociă era pentru de-al-de noi. Impărțită în colțuri (*cunei*) prin scări care o tăiau în șase părți, ea conținea un număr limitat de locuri, însemnate prin linii subțiri, care se mai ved. Un bilet de spectacol (*tesera*) de os, de lut ars, sau de bronz, un fel de fisă în formă de migdală seu de porumb, une-orî de inel, indica esact cavea, colțul, șirul și locul care ți aparținea. S'au regăsit tesere de aceste, cu cifre grecești sau romane (probă că cele grecești n'ar fi fost înțelese fără traducere). Pe una din ele, e scris numele *Aischylou*; s'a conchis de aci că *Prometeu* sau *Perșii* au fost reprezentati pe teatrul Pompeian; pôte însă că acest genitiv arată un colț însemnat cu numele poetului sau ornat cu statua lui. Alți au vorbit de o fisă anunțând reprezentația Casinei lui Plautu; pot să vă asigur că, dacă a esistat, e falșă.

Trebuia dar înainte de tôte săți ieși o tesoră care era foarte efină. Plautu cerea să se plătescă un as de cap; „iară cei care nu'l au, să plece acasă“. Un aproad reclama prețul locurilor, *afară dacă spectacolul era oferit de un magistrat care voia să păstreze favórea publică sau de un candidat care dorea ș'o dobândescă*. Dădeași biletul unui aproad, *dissignator* sau *locarius*, careți arăta locul și la nevoe te ducea pân'acolo. Atunci puteai să te instalezî în cavea de mijloc, în vêful căreia se ridica statuia lui Marcu Holconiu Rufu duumvir, tribun mili-

tar și patron al coloniei; statua acésta era făcută din decretul decurionilor. Se mai vęd pe baza ei găurile cuielor cu care erau fixate piciórele'i de marmură.

„In fine tocmai în partea cea mai înaltă a semi-cercului, era cavea superióră unde erau relegați plebeii și femeile. In privința cavalerismului, tot suntem mai înaintați de cât Romanii. Grilajuri despărteaú cavea acésta de a nóstră, pentru a opri, „prostimea“ de a cotropi locurile cinstiților burghezi. In zidul galeriei poporului se mai vede încă inelul care ținea catartul velariului. *Velarium* era un cort, care se întindea d'asupra capetelor spectatorilor pentru a'i feri de arșița sórelui. La început Romanii protestase contra acestei inovațiuni, numind'o o moliciune campaniană. Câte puțin însă, luxul crescând, impuse tăcere puritanilor din Roma, care primiră voioși un velariu de mătase dăruit de Cesar. Nerone, exagerat în tóte, merse mai departe, el întocmi un velariu de purpure, cusut cu fir de aur: Caligula făcea haz ridicând brusc cortul pentru a espune capetele descoperite ale Pompeianilor razelor sórelui. Se vede că la Pompei vântul oprea adesea de a întinde cortul; căci poetul Martial anunță că și va păstra pălăria.

In pompeiano tectus spectabo theatro

Nam populo ventus vela negare solet

(Remâne a sci dacă Martial vorbește aci de teatrul din Pompei sau de teatrul lui Pompeu).

Ast-fel era împărțită sala. Să ne scoborim acum în orchestră, care în teatrele grecești era destinată jocu-

rilor corului ; rezervată însă în cele romane marilor demnitarî : la Roma, împăratului, vestalelor, senatorilor. Am citit că în marea capitală, ambasadorii străini fură excluși din aceste locuri de onóre, pentru că se găseaŭ une-orî fiii de libertęi printre ei.

„Voiți să ne suim pe scenă ? Ridicată cu un metru și jumătate de asupra ochestrei, ea era mai largă și mai puțin adâncă de cât ale noastre ; persónele repertoriului antic eraŭ departe de a fi așa de numeróse ca în feeriele noastre. Scena se întindea între un *proscenium* saŭ avant-scenă, prelungindu-se în orchestră prin o estradă de scânduri care a dispărut și un *post-scenium*, unde eraŭ culisele. Mai era și *hyposcenium* saŭ teatrul subteran care servea mașiniștilor. Cortina (*siparium*, invențiune română) nu se ridica spre tavan ca la noi, ci din contra se da jos pentru a descoperi scena, și se înfășura sub pământ, după niște proceduri ingenioase pe care ni le a esplicat Mazois. Ast-fel cortina cădea la începutul și se ridica la sfârșitul piesei.

„Sciți că în drama antică, cestiunea tablourilor era foarte simplificată prin regula unităței de loc. Scena înfățișa palatul unui principe; decorul din fund nu era dar zgrăvit, ci zidit, decorul acesta nemișcat, numit *scena stabilis* și care avea aceeași înălțime ca rangul cel mai înalt din sală era de piatră și de marmoră la teatrul cel mare din Pompei. El reprezinta un zid frumos cu trei uși ; la mijloc cea regală, prin care intraŭ principii, la dreapta intrarea ómenilor casei și a femeilor, la stân-

ga acea a străinilor și a óspeților (Indicațiile socotite din partea privitorului). Intre aceste uși, erau nișce nișce rotunde sau pătrate pentru statui. In culise erau decorații mobile (*scena ductilis*) care se puneau dinaintea zidului din fund, când trebuia să se facă o schimbare instantaneă ; de exemplu pentru a juca *Ajax* al lui Sophocle, unde scena trece de la lagărul Elinilor la malul Elespontelui. Decorurile laterale aveau puțină importanță din cauza lipsei de spațiu, de fie-care parte era o culisă învârtitoare cu trei planuri (*scena versilis*) reprezentând diferite subiecte. Zidul avant-scenei avea nișce servind sau pentru statui, sau pentru comisarii de poliție care supravegheiau publicul. Iată în câte-va rânduri, și în stil de libretto, scena antică.“

După această digresiune, consacrată descripțiunei teatrului, vom dice că în acest oraș care, de și populat de comercianți bogați, liniștiți și cumpătați, atrăgea persoane de distincție, erau ca și în toate cetățile Imperiului, multe corporațiuni de tot felul, *collegia* sau *sodalicia* care aveau regulamentele lor, serbările și locurile lor de întrunire și se socoteau îndatorate să confereze patronatul peste ele unor familii puternice satisfăcând ast-fel și o datoriă și interesul lor.

Acésta este cauza pentru care toți aurarii din Pompei proclamă candidatura bogatului *Cuspius Pansa*. Prin îngrijirea lor, se zugrăvi pe pereții unui edificiu public situat pe *Forum* un anunț recomandând candidatura sa pentru edilitate.

Corporațiunea numerosă formată de *lignari* adică nu numai de chiristigii, ci și de tâmplarii, de lemnarii, cu un cuvânt de toți lucrătorii de binale (afară de zidari) propune pe acelaș candidat. Pe lângă candidatura lui *Pansa* pentru edilitate, *lignari* mai propun pe aceea a lui *Holconius Priscus* la duumvirat, prin două afișuri zugrăvite pe strada Stabia. *Marcellus* a fost propus pentru edilitate numai de secțiunea de *lignari plostrari*, adică de lucrătorii de care:

MARCELLUM AED. LIGNARI PLOSTRARI ROG.

O altă recomandațiune tot din partea lor, a fost afișată la porța Nola unde se strâneau cultivatorii, mușterii obicinuiți ai lucrătorilor de care, și al căror favorit era acel *Marcellus*:

M. CASSELLIUM MARCELLUM AED. AGRICOLAE ROGANT.

(*Cultivatorii propun pe M. Casselius Marcellus pentru edilitate*).

Vândătorii de pome nu adoptase pe acești candidați ci propuneaș pe un altul:

M. CERRINIUM AED. POMARI ROG.

(*Vândătorii de fructe recomandă pe Cerrinius pentru edilitate*).

În strada Mercuriu, centrul comericiului lor, se mai citesc patru afișuri de ale lor, din care unul cere candidatura lui *Holconius* la duumvirat.

M HOLCONIVM
PRISCVANII VIRI D. POMARI-UNIVERSI
CUM HELVIO VESTALE ROG

(Marcum Holconium Priscum II vir I. D. pomari universi cum Helvio Vestale rog)

(Toți vîndătorii de fructe propun pentru duumvirat pe M. Holconius Priscus cu Helvius Vestalis)

Un brutar din via Stabiana propune candidatura, tot la duumvirat, a lui C. Iulius Polybius :

C. IULIUM POLYBIUM II VIR. STUDIOsus ET
PISTOR.

(Un brutar devotat propune pe C. Iulius Polybius ca duumvir).

Același Polybiu mai e recomandat și așa ; tot în Via Stabiana :

C. JULIUM POLYBIUM II VIR O. V. F.
MULTUM PISTORES ROGANT

(Brutarii vă rogă mult să numiți pe C. Iulius Polybius duumvir).

Cetățenii din Pompei preferând, ca ómeni delicați ce erau, păsările și peștele cărnei vitelor, măcelarii nu apar în nici un anunț, pe când precupeții cu păsări, *gallinari* propun la duumvirat pe Epidiu și Suettiu.

La 79 a. H. postăvarul *Vesonius Priscus* propune două candidați, pe *Caius Gavius Rufus* la duumvirat și pe *Cneius Helvius* la edilitate. *Vesonius* îi recomandă ca devotați intereselor publice.

C·CAVIVM·RVFVVM ^{II} VIR

V·TILEM·R·P·VESONIVS·PRIMVS·ROGAT

CN·HELVIUM AED·D·R·P
VESONIVS·
PRIMVS·ROG

Boiangiții, de ordinar nepăsători, recomandă pe un óre-care *Proculus*:

POSTUMIUM PROCULUM AED.
OFFECTORES ROG.

(*Boiangiții propun pe Proculus pentru edilitate*).

Hăinariii (*Sagari*), care lucrau hainele țáranilor și muncitorilor, se mișcă și ei pentru alegeri. Candidatul

lor este *Gavius Rufus*, care mai e propus și de postăvarul Vesonius.

Parfumorii (*unguentarii*) și bărbierii (*tonsores*) arăt și ei pe preferații lor. Ceî din urmă pun candidatura lui Trebius:

A. TREBIUM AED. TONSORES

(*Bărbierii recomandă pentru edilitate pe Aulus Trebius*).

Căruțașii și închiriătorii de catări (*muliones*) sunt unanimi a reclama candidatura la edilitate a lui *Cuspianus Pansa* și a lui *Julius Polybius* la duumvirat. In adevăr un afiș din *Via Consolare* e redactat ast-fel:

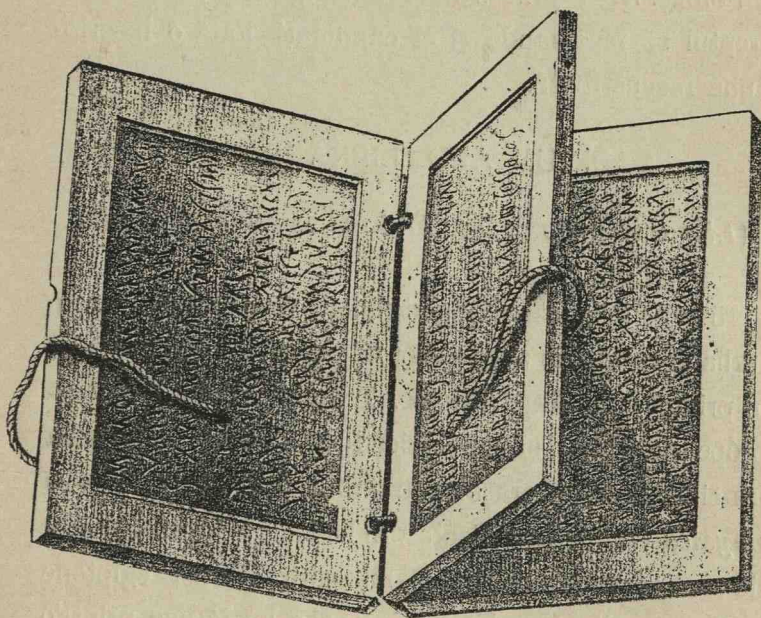
C. JULIUM POLYBIUM II VIR MULIONES ROG.

Aulus Vettius este, precum vedem în *strada del Foro* candidatul hamalilor la edilitate:

A. VETTIUM AED. SACCARI ROG.

Cărțile par a fi fost rare la Pompei. Herculanium a fost mai fericit în privința acésta, încă de la primele săpături s'a descoperit acolo o bibliotecă. Pompeianiî, ómenî fórte dedați cultului Venerei, trebuie să fi avut înșă cel puțin, câte-va exemplare din poeziele erotice

ale lui Propertiu saū din *Ars amandi* a lui Ovidiu. S'a găsit la Pompei prăvălia unui librar, dar numai prăvălia golă și fără cărți, acestea aū dispărut. Drept orice literatură s'a găsit în acest oraș aprópe de pórtă Stabiei, nu o bibliotecă, ci ceea ce am putea numi portofoliul bancherului *Jucundus* de care vom vorbi mai jos și care consta în un mare număr de tăblițe (*tabulae*)

în care acest banhier înscria însemnările sale ordinare, adică conturile curente. Aceste tăblițe erau, precum se știe, de ceară, și se scria pe ele cu un stilet, saū ac de fer. Acéstă materie, atât de gingașă, a supraviețuit cu toate acestea la miī de accidente, pe când marmura și ferul, de abia aū rezistat.

D. de Petra a dat sémă de aceste *Tavolette cerate* în colecțiunea Academiei *dei Lincei* din Roma, d. Mommsen a studiat mai cu sémă din punctul de vedere juridic aceleași tabele în *Hermes* din Berlin, și d. Caillemet a publicat un studiu fôrte savant în *Revue Historique du Droit Français* din Paris. Cititorul care ar vrea să studieze acéstă cestiune are dar numai greutatea alegelei.

Pompei avea prin urmare librari, care își însușeau dreptul să recomande și ei candidați. Eată o inscripțiune reconstituită:

SABINUM AED. LIBRARI ROG.

(*Librarii propun pe Sabinus pentru edilitate*)

Riturile religiöse ale Egiptului se răsândise deja în Italia și deita Isis avea mulți adoratori în tot imperiul în primul secol după Hristos. Templul ei era situat aproape de teatru și credincioșii ei formase societatea Isiacilor. Patróna orașului se numea fără sfială: *Venus physica Pompeiana*. Sectatorii Isidei și ai Venerei aveau fie-care candidați diferiți. Partizanii religiunei egiptene propun candidatura lui *Sabinus* și a lui *Pansa*, printr'o inscripțiune care sună :

CN. HELVIUM SABINUM AED. ISIACI UNIVERSI
ROG.

(*Toți sectatorii Isidei propun pentru edilitate pe Cneius Helvius Sabinus*).

Alta ȃice :

CSUPIUM PANSAM AED. POPIDIUS NATALIS
CLIENS CUM ISIACI ROG.

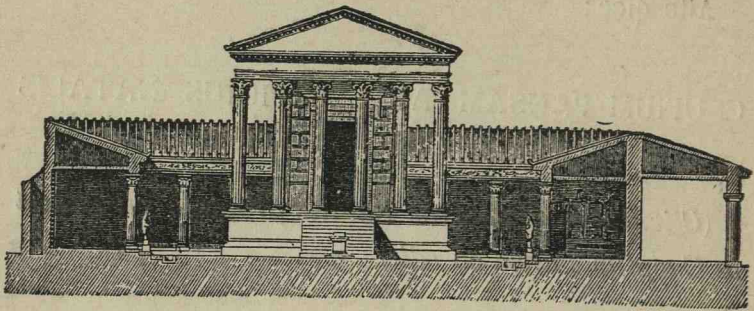
(*Clientul său Popidius Natalis propune cu Iziacii pe Cuspius Pansa ca edil.*)

Proseliții protectoarei orașului propun la duumvirat pe *Popidius Secundus* și pe *Caius Secundus*.

Ba ce e mai extraordinar, Venus însași propune pe un *Cassellius* pentru edilitate ! Cu acestă recomandatie se p te compara o alta, prin care Venus e rugat  să favorizeze pe cei care vor da votul lor lui *N. Veius Barcha* candidatul patronat.

Neapărat că și Venus își avea templul; p n  mai de cur nd se considera ca consacrat ei templul a cărui reconstituție o dăm aci (p. 64).

D'înainte sa avea un portic de patru ȃeci și opt de colone. Un altar regăsit, fusese atribuit cultului Dianei, sau aceluı al lui Bacchus, Venus însă fiind patrona Pompeiei ; e p te mai natural să'l privim ca un omagi  aces-tei ȃeițe. D'îndărătul templului se deschid camere pentru preoți, unde s'au descoperit pe l ng  alte frumoșe picturi, un Bacchus plecat pe umărul preceptorului s u Silen. El c nt  din liră, și exercițiul acesta il absorbe într'at ta în c t lasă să caz  vinul din cupa sa pe o panteră culcată la picioarele sale.

Părerea că acest templu este al Venerei se sprijinea pe o inscripțiune rău completată, care vorbește de *Colonia Venerea Cornelia*, și nu dă prin urmare nici o probă, și pe aceea că s'a găsit în *Peribolos* o statuie a Venerei în mărime semi-naturală. Cercetându-se mai de aproape, mozaicul foarte frumos care formeză pardoséla, s'a găsit o inscripțiune foarte uzată, în limba oscă, spunând că *s'a făcut* prin decretul decurionilor, de cestorul *Oppius Campanius*, din averea închinată lui Apolo, iar *ce s'a făcut* nu știm; căci restul e perdut. În cella templului s'a găsit un Omphalos (o piatră figurând jumătatea unui ou, cu înălțime de 0.50 m., și lărgime de 0.37 m.) care este simbolul lui Apolo. De aceea se admite acum că este templul acestui deș. Acastă atribuție nouă, mai s'a confirmat și prin găsirea unui tripodiu colossal, zugrăvit pe un pilastru din partea dréptă.

Pompei avea și ea societățile sale de petrecere; de exemplu aceea a jucătorilor cu mingea (*pilicripi*) care recomanda candidații și aceia a băutorilor nocturni

(*seribibi*). Locul lor de întâlnire era cârciuma și este destul de bine arătat prin inscripțiunea acésta, scrisă pe perete :

EDONE DICIT : ASSIBUS HIC BIBITUR
 DIPUNDIUM SI DEDERIS, MELIORA BIBES
 QUANTUM SI DEDERIS, VINA FALERNA BIBIS ?

(*Edone* *dice*: aci se bea pentru un as

Dacă dai două ași, vei avea vin mai bun

Cât trebuie să dai ca să bei Falern ?)

Candidatura lui *Cerrinius Vatia* e cerută de toți beătorii nocturni. Societatea hotișorilor (*furunculi*) recomandă pe *Vatia* pentru edilitate :

VATIAM AED. FURUNCULI ROG.

Acea a dormitorilor (*dormientes universi*) aū pe același candidat. Fie-care ocol, chiar fie-care stradă, are pe candidatul său preferat. De la strada Stabiei până la strada lui *Holconius* se recomandă mai cu sémă *L. Ceius Secundus* și *Popidius Secundus* ; *Cassellius Cerrinius* și *Cuspius* își împart voturile.

În *Vico dei Soprastanti*, adică dincolo de Forum, protegiatul Venerei rămâne, precum am vădut, aproape fără concurenți ; în *strada di Mercurio* însă, *Cassellius*

are un mare adversar în *Cerrinius*. Un armurier din *Vico dei Soprastanti*, a cărui firmă reprezintă o luptă de gladiatori, propune pe *Cassellius* și un fabricant de bronzuri, *Cuspius Pansa* în numele tuturilor ucenicilor săi.

Recomandațiunile cele mai numeroase sunt acele ale hangiiilor, cârciumarilor și debitanților de băuturi calde (*thermopolia*). Cârciumarii mai cu sémă mișuiaă la Pompei, ast-fel cârciumarul *Phoebus*, așa se numea acest cetățén, sprijină candidatura lui *Gavius* și cea a lui *Holconius*, în numele tuturilor mușteriilor săi, (*cum emptoribus sei rogat*). El număra póte printre ei și pe cultivatorii care se opreaă la dēnsul în ȕilele de tērg.

Mai multe din aceste afișe electorale arăt chiar profesiunea de hangiu saă de cârciumar; de exemplu în suplimentul de adaose și îndreptări al inscripțiunilor publicate de Zangemeister citim:

CASSELLIUM AED. O. V F.

. . NIUS CAUPO ROG.

adică un cârciumar al cărui nume e incomplect, recomandă ca edil pe Casselliu.

Bărbatul și nevasta recomandaă câte o dată pe acelaș candidat; de exemplu *Rufinus* și *Parthope* recomandă împreună pe *Sabinus* și în Via Stabiana soții

Hilari atrag atențiunea asupra lui *P. Vedius Nummianus* ca edil :

P. VEDIUM NUMMIANUM AED. HILARIO CUM
SUA ROGAT.

Une-orî clienții recomandă pe patronii lor saŭ libertii pe foștii lor stăpâni. Ast-fel clientul *Pollius* propune candidatura lui *Ceius* la duumvirat :

CEIUM II VIR. O. V. F.
POLLIUS CLIENS ROG.

(*Clientul său Pollius vă rogă să faceți pe Ceius duumvir*).

Maî găsim asemenea în *Via degli Augustali* și în *Via Stabiana* mențiunile următore :

SUETTIUM AED. O. F. POTITUS CLIENS ROG.
(*Clientul său Potitus vă rogă să faceți pe Suettius edil*)

Q. POSTIUM PROCULUM AED. CERIALIS ROG.
CLIENS.

(*Clientul său Cerialis propune ca edil pe Q. Postius Proculus*)

Un libert *Tesmus* recomandă pe *Albucius*. Acest libert a fost resplătit de recunoștința sa ; strada în care recomandă pe fostul său stăpân a primit numele său ; ea este *Vico di Tesmo*. Influența libertilor nu era fără valoare pentru candidați. Ast-fel dacă în strada *Di Mercurio, Cerrinius* e propus de precupeții și de un mare număr de locuitori ; el cam datorază această propagandă făcută în favoarea sa de *Nymphodotus* și de soția sa *Caprasia*, ambii liberti ai casei sale, care purta acest din urmă nume, un altul, cu același nume și înrudit cu candidatul, avea o casă în aceeași stradă.

Banchierul *L. Caecilius Jucundus*, pe care l am pomenit mai sus, era libert sau fiu de libert. Profesiunea de banchier (*auctionator*) nu se bucura atunci de vază ce i se dă în vremea noastră. *Jucundus* murise, și se vede că vecinii să înțelesese în favoarea unui candidat și, pentru a trage în partea lui influența fiilor lui *Jucundus* au scris pe casa lor inscripțiunea următoare :

CEIUM SECUNDUM

II VIR Q. S. CAECILI JUCUNDI ROGAMUS

(*Cerem, Quinte și Sexte Cecili Jucundi, duumviratul pentru Ceius Secundus*).

Iar unul din frații *Jucundi* se declarase deja pentru candidatura lui *Holconiu* la aceeași dregătorie municipală, și nu pentru *Ceius*.

Țiceam că profesiunea de *auctionator* nu era bine vădită și credem de trebuință să facem aci o digresiune pentru a arăta rolul pe care 'l jucau banchierii la Pompei, unde s'a'u regăsit tăblițele de cêră ale lui *Jucundus*. La început traficul de bani nu trecea nici de cum de onorabil. El ajunsese aprópe cu totul în mâinele clasei equestre. Intr'o vechie comediă, nu se făcea nici o deosebire între banchieri și corupători: „Da ȑe'u! pe aceiași tréptăvê puî, nu sunteți unii mai buni de cât alții: corupătorii să ascund pentru a îndeplini meseria lor rușinosă, voi însă arătați pe a vóstră în *Forum*! Când cade în cursele camătei vóstre, nu este un om tot atât de pierdut ca și în vizuinile lor? Multe legi a făcut poporul în contra vóstră, dar voi găsiți tot-d'a-una mijloc să scăpați; tot d'auna știți să ródeți câte un nod pentru a eși din plasă.“ Catone e și mai sever: „A da bani cu dobândă prezintă mai multe folóse, dar nu e lucru cinstit. Părinții noștrii ordonase din cauza acésta, și scrisese în legi că hoțul să fie condamnat să restituie pe îndoite; iar împrumutătorul cu dobândă pe împătrite. Din acésta vedem cât li se părea cămătarul mai rău cetățên de cât hoțul.“

Însă în ciuda legii și a urei instinctive a poporului, traficul de bani și arendarea veniturilor publice rămăseră baza economiei sociale a Romanilor. Grație acestei meserii cavalerii reușiră să și însușescă în stat, și în cazul nostru special *Jucundus* la Pompei; o poziție care 'l

aduse în curând în stare să precumpănescă influența senatorilor, căci mai nici unul din acești ómení de afaceri nu avu destulă stăpânire de sine pentru a renunța la viața publică. Nimeni n'a fost tentat să urmeze exemplul înțeleptului *Atticus*. Setea de onoruri domina pe îmbogățitii din acea epocă ca și pe cei din secolul al XIX-lea. Mecanismul afacerilor de bancă la Pompei ar fi curios de cunoscut; din nenorocire n'avem în acéstă materie de cât ceea ce conțin táblițele banchierului de care vorbim. S'au descoperit la 3 și la 5 Iulie 1875, în casa lui, 132 de chitanțe din care 127 aũ putut să fie descifrate și mai tóte se rapórtă la vênđări la mezat. Ele s'au găsit acolo așezate într'o ladă de lemn, și să păstréză la muzeul din Neapoli. Și în Dacia s'au găsit table similare. Intre anii 1786 și 1855 s'au descoperit la Roșia Abrudului (Transilvania) multe table cerate din care există acum 14 complete. Și acestea se rapoartă la afaceri de vênđare, închirieri și exploatări de mine; ele completează pe cele din Pompei și datează din epoca Antoninilor. Ele ne mai dau și sciințe în privința colegilor de meseriași etc. Ele au fost tratate în limba română, din punctul de vedere juridic și filologic în o teză de licență a d-lui G. Popa, care va apare în curênd. Reproducem aci pe Gaston Boissier care arată conținutul tablelor pompeiane.

„Cel care prezida la mezat, ȃdice eminentul academician, — expertul, taxatorul, cum l'am numi astăđi, — trebuia să știe să ȃtie socotelile și să dreseze un proces-verbal în

regulă, de aceea se lua pentru acest oficiu un banchier de profesiune. Prezidența unui banchier mai avea și un alt folos; când cumpărătorul care trebuia să se achite îndată, nu avea la îndemână suma necesară, banchierul i o înainta. El avea prin urmare două feluri de folose în astfel de operațiuni, întâi partea care o oprea din suma totală a vîndărei, ca resplată a ostenelei sale, și apoi dobînda ce o cerea de la cumpărător pentru banii cu care 'l împrumuta. Tăblițele noastre conțin chitanța vîndătorului dată bancherului care a înaintat fondurile, și care reprezintă pe cumpărătorul adevărat, al cărui intermediar era. Aceste documente aŭ interes mai cu seamă pentru juriconsulții; altele, din nenorocire prea puțin numerose cel mult vre-o zece, ne dau informațiuni curioase asupra finanțelor municipielor Romane și asupra modului cum administrau ele proprietățile lor. Ele sunt iscălite de casierul orașului și ne spun că *Caecilius Jucundus* care nu se mulțumea cu beneficiile ce i le aduceau vîndările la mezat, se însărcinase și cu administrarea bunurilor comunale. Ast-fel el arendase la Pompei pășuni, o câmpie, și o prăvălie de postăvar, care aparțineau municipiului, pôte că le închiria altora sau că le exploata el însuși. Iată ce închipuia un banchier de orașel pentru a se îmbogăți.

Dar să continuăm subiectul nostru, adică alegerile municipale la Pompei; *Sallustius Capito*, fost candidat la edilitate, era propus de *Cerrinius* în strada Nolei, asemenea toți membrii gintei *Poppaea* patronau can-

didatura lui *Helvius Sabinus*. În *Vico dei Soprastanti*, cu totul devotat lui *Cassellius*, unul care rămăsese înăpoi se declară asemenea în partea sa; numele său e *Fidelis* și el ținea o prăvălie, având de firmă o capră. În *Vicolletto delle Terme*, cârciumarul *Novicius* declară că votează pentru *Cassellius* și *Albucius*.

Postăvarul *Vesonius Primus* este gata să voteze cu toți lucrătorii săi, pentru *Helvius Sabinus*.

Brutius Balbus e recomandat cu căldură de vecinii săi, în strada *di Tesmo* pentru duumvirat, și se adaugă :

HIC AERARIUM CONSERVABIT

(*Acesta va păstra cu fidelitate banii publici*).

Anunțul care conținea această memorabilă îndemnare a rămas neatins și probază că duumvirii aveau la Pompei și însușirile cestorilor, care precum am dis mai sus exista în toate celelalte municipii și colonii ca magistratură ordinară.

§ IV

Diferite reclame înainte de alegeri. — Politeța afișelor electorale, multiplicitatea lor. — Pictori care le esecuta. — Manopere și influențe electorale. — Lupta electorală n'avea un caracter de naționalitate sau de partid. — Pentru provincii, și în special pentru Pompei, imperiul a fost o binefacere; *pax Romana*. — Pompei era autonomă, dar nu independentă; certă între Nuceria și Pompeianii.

Adesea câte-va zile înainte de alegeri se adresază un

apel energic cetățenilor influenți, apel zugrăvit pe casa lor :

FAC, FACIAS, FAVE, OFFICIUM COMMODA

(*Votéză, înlesnesce, pune-ți silințele*)

Și se invocă fără sfială interesul lor.

Pe lângă ușa casei lui *Rufinus*, se afișase inscripțiunea următoare :

POPIDIUM SECUNDUM AED. PROBISSIMUM JVVENEM FACITE, RUFINEFAVE ET ILLE TE FACIET

(*Numiți edil pe Popidius Secundus, ténăr fórte bun, Rufinus favoriséză'l și el la rîndul sêu va vota pentru tine*)

Aci e locul să observăm, că rezultă din monumentele epigrafice că în decursul alegerilor care aũ precedat catastrofa din anul 79, alegătorul, de cele mai multe ori, nu dă aderarea sa publică de cât unei singure candidaturi, din cele patru magistraturı municipale, rêmăind să mai adauge póte, după împrejurări, un al doilea candidat. Câte o dată, el alege din capul locului douı candidați la edilitate saũ douı la duumvirat. Une-orı el patronéză trei candidați, unul pentru edilitate și doi pentru duumvirat saũ invers. Nu se vede însă nicı o dată

la epoca acésta, precum demonstrează d. Willems, un alegător patronând o listă complectă de patru candidați : două la edilitate și două la dumvirat.

Adesea numele candidatului la acuzativ și o formulă de exhortație compun tótă inscripțiunea, sau se mai adaogă *virum bonum, dignum reipublicae*, e un om onest, demn de funcțiunile publice. Sunt mulți candidați fără altă recomandațiune de cât acésta formulă care ajunsese un model de banalitate; precum țice Seneca : pe orî-ce candidat îl numim *vir bonus*.

Citim asemenea în *Vicoletto di Mercurio* :

EPIDIUM SABINUM AED. DIGNISSIMUS EST

(Numiți de edil pe Sabinus, care este foarte demn de acésta).

Alți candidați la edilitate, din contra, precum sunt *Helvius* și *Cuspius*, care erau abia de 25 de ani, etate cerută pentru a aspira la demnitățile municipale sub imperiū, erau lăudați ca cinstiți, și foarte buni tineri *juvenes probos, egregios*. *Helvius* spune un alt afiș, este un ténăr, demn de orî-ce bun : *omni bono meritum juvenem* și care n'a făcut nicî o dată rău niměnuî *innocentem*; ca și acești candidați la edilitate, *Holconius* și *Gavius*, candidați la duumvirat, sunt tineri onești escelinți, integri; *juvenes probos, egregios, integros*. O inscripțiune din *Via Stabiana* mai țice :

HOLCONIUM PRISCUM D. R. P. II V. JUVENEM
FRUGI.

(*Numiți duumvir pe Holconius Priscus, demn de funcțiunii publice, ténér perfect*).

E greu de a merge mai departe cu curtenia, nici un cuvânt mușcător în contra concurenților. Noi moderni, nu aducem în aceste lupte un asemenea spirit de moderațiune și de toleranță. Cea mai mare reütate care scapă unui Pompeian, este gluma acésta, destul de innocentă în favórea candidatului sėu.

QUINTIUM SI QUI RECUSAT, ASSIDAT AD
ASINUM.

(*Cine refuză votul sėu lui Quintius e demn să încalece pe măgar*).

Când partizantul unui candidat insistă mult pentru ca să triumfe, în loc de *rogat*, scria în afiș *cupit* (dorește), *cupidissime rogat* (cere cu multă stăruință) *cupidus rogat* (cere cu ardóre) și *studiosissime fecit* (a votat cu entuziasm), când votase deja.

Aceste afișe numeróse cereau o óre-care îndemânare și trebuiau natural să coste, n'avem însă elemente pentru a ști cine suporta cheltuelile acestei publicități electorale, candidatul, amicii saũ prietenii lui. Inscriptiu-

nile de pe ziduri ne au transmis însă numele unor zugravii, ele sunt iscălite *Protogenes*, *Florillus*, *Ascanius* sau *Infantio*. Aceștia erau precum se pare, în timpurile mai vechi mai ales, sclavi publici. Pentru *Protogenes* avem inscripțiunea următoare :

LUCRETIVM II-VIR, DIADUMENE, SCIO TE
FACTURUM SCR. PROTEGENES.

(*Diadumene, știu că ai să alegi pe Lucretius duumvir. Zugrăvit de Protogene*).

Pentru *Florillus*, găsim scris de mîna sa, în *Vico di Eumachia* ceea ce urmează :

M. CERRINUM AED. O. F. SCR. FLORILLUS.

(*Vă rog să numiți edil pe Cerrinus. Zugrăvit de Florillus*).

Pictorii pentru a putea mulțumi pe mușterii lor și fiind-că aceste afișe trebuiau făcute în acelaș timp, se asociau cu alți confrăți pentru a zugrăvi aceste reclame electorale. Ast-fel nu departe de strada lui Mercuriu se citește următorul afiș :

SCRIPSIT INFANTIO CUM FLORO ET FRUCTO
ET SABINO HIC ET UBIQUE

(Zugrăvit de *Infantio împreună cu Florus, Fructus și Sabinus. Aci și pretutindenea*).

Nu se p^ote face nici o imputare candidaților dac^ă își plăte^ău partea din cheltuelile cauzate de aceste afișe. Baniⁱ lor mai juca^u un alt rol, și mai mare, și mai puțin legal. Intr'adev^{er} citind remarcabilul opuscul asupra *Corupțiunei electorale la Romani, de Cremutius Cordus* alegător roman, care nu este altul de c^{ât} d. Edmond Labatut, și comparând ce se petrecea atunci, cu ceea ce se vede în zilele n^ostre, se p^ote țice f^{ără} t^{em}ă *nihil novi sub sole*. De și autorul nu vorbește de c^{ât} de corupțiunile electorale la Roma, municipiele și coloniile se gr^ăbe^ău s^ă imiteze frum^osele exemple date de capitala. Trebuie s^ă mai observ^{ăm} c^ă de obicei^u magistrații în funcțiune se abțin de a se arunca în lupta partidelor. Nici o recomandațiune nu e f^ăcută de un duumvir.

Rezultă din unele inscripțiuni c^ă se invoca chiar prestigiul lui August în fav^orea candidatului. Ast-fel un afiș prin care se recomandă *Julius Simplex* pentru edilitate, se termină prin literile *V. A. S.* care s'au interpretat aș^a: *vo^tis Augusti susceptis* (după dorința lui August). Mai sunt c^{âte}-va alte inscripțiuni, dintre cari d^{ăm} pe cea următoare :

M. EPIDIUM SABINUM D. I. DIC. O. V. F. DIG. EST,
 DEFENSOREM COLONIAE EX SENTENTIAE T.
 SUEDI CLEMENTIS SANCTI IUDICIS, CONSENSU
 ORDINI OB MERITA EIUS ET PROBITATEM DIG-
 NUM REIPUBLICAE FACIAT, SABINUS DISSIGNA-
 TOR CUM PLAUSU FECIT.

Adică se recomandă pentru duumvirat *Epidius Sabinius*, invocându-se în favoarea lui numele lui Suediu, tribun și trimes extraordinar al Impăratului Vespasian, pentru a face să se restituie comunei mai multe proprietăți cotropite de locuitorii. Nu se găsește însă nici o probă de intervenire directă în alegeri din partea demnitarilor imperiali.

Trebue să adăogăm că legile *Poetilia*, *Cornelia*, *Calpurnia*, *Tullia*, *Licina* și altele, care interziceau corupțiunea electorală rămânea fără putere pentru a opri răul, deși mergeau până a interzice candidaților se întrunescă mai mult de nouă invitați la masa lor, sub pedepsă de o amendă de 5,000 de sestertie (mai bine de 1,000 lei) în folosul casei municipale.

Iată una din manoperile întrebuintate în alegeri. Unitatea electorală pentru alegeri, fie de edili, fie de duumviri, nu este reprezentată de alegători, ci de biuroul electoral. Duumvirii în activitate care prezidază alegerea declară aleși de biuroș pe candidații care au obținut majoritatea voturilor. Voturile pe care cei-l-alți

candidații le au obținut în acest biuroș n'au nici o influență asupra rezultatului definitiv al alegerii. Nu este oare natural atunci, ca cei doi candidați la duumvirat de exemplu, să se înțelégă pentru a'și ceda alegătorii unul altuia în biurourile în care nu au șanse de a fi cei d'înțelégă, spre a 'și asigura ca compensație, majoritatea voturilor în alte biurouri, în dauna unui al 3-lea candidat ?

În Strada Stabiei, centru foarte important, un locuitor recomandă pe *Caevntius Sittius* la duumvirat și atrage în acelaș timp atențiunea agentului electoral :

UBONI VIGILA

(*Uboni bagă de sémă*).

Un alt burghez din Pompei, prezentând pe candidatul său, deștépă atențiunea unui alt intermediar electoral. E evident dar că lupta era caldă și seriósă, și alegerile acestea fiind anuale, să pôte spune fără exagerare că ele absorbeau atențiunea generală, fiind tot-de-o-dată și preocuparea constantă și distracțiunea cea mai puternică a spiritelor în acest oraș, unde constituia un element zilnic de viață.

În vremurile acelea, deși călătoriile se ușurase mult prin admirabila rețea de drumuri și prin unitatea administrativă și deși locuitorii din Roma prinsese gustul călătorilor — mai cu seamă în Grecia — lumea provincială rămânea bucuros pe loc și se ducea puțin la

Roma, ea se ataşa dar ca iubire la viaţa sa locală şi căuta a face să prospereze afacerile municipiului, adesea chiar când părăsea cine-va mica sa localitate pentru a se stabili la Roma, tot să mai interese de ea şi n'o uita. Cicerone originar din Arpinum, dicea amicului său Atticus, vorbind de acest mic municipiu. „Iată adevărata mea patrie şi aceea a fratelui meu. Acolo ne am născut dintr'o familie vechie; acolo sunt zeii casei noastre şi amintirile străbunilor noştri. Veđi casa aceasta, tatăl meu a zidit'o şi a trăit în ea cultivând literile. Pe acelaş loc era mai înainte o altă casă mai mică, mai simplă, ca aceia a lui *Curius* la Sabinii; în ea locuia bunicul meu când m'am născut. De câte ori revéd acest loc, se deşteptă, în adâncul inimei mele, nu ştiu ce sentimente tainice care'l fac să'mi fie mai drag de cât toate cele-lalte.“

Pe ce cestiuni politice era bazată lupta comunală? Pe vre-o mare cestiune de naţionalitate sau de politică generală? Ce motiv punea în mişcare pe alegătorii municipali şi partidele la Pompei? In opera d-lui Willems găsim un răspuns la aceste întrebări. Acest vechi oraş osc îmbrăţişase în răsboiul social cauza aliaţilor, dar după ce fusese împuşurat şi luat de Sulla, se aşedară pe teritoriul lui mai multe cohorte de veterani şi, din municipiu ce era, deveni coloniă romană, precum mai târđiu în Dacia mai multe municipii se transformară în colonii. Vechii locuitori trebuiră să cedeze noilor conce-tăţ. ni o parte din locurile şi din casele lor. Limba latină

deveni cea oficială. Ure adânc săpate despărțiră atunci poporațiunea oscă cea veche, de cotropitorii romani; cu timpul însă se șterse pînă și amintirea vechilor dezbinări. Nici o urmă de opoziție națională; limba latină deveni stăpână pe Pompei. Cel mult, câte-va familii vechi păstraū pe ascuns o óre-care afecțiune pentru religiunea și uzurile strămoșilor. Acestea erau însă numai cazuri esecțiionale.

Nici teoriile guvernamentale nu erau ceva care putea dezbina pe locuitorii din Pompei. De sigur mai rămăsese la Roma republicanii, în afară de acest oraș însă nu; opozițiunea în contra imperiului nu se găsea de cât la Roma și începu pe la sfârșitul domniei lui August, când acesta îmbătrîni, și prin lumea elegantă cum am dice. Ceea-ce ar proba că aceste atacuri mișcaū totuși opiniunea publică, este că s'aū făcut încercări de a le înăbuși prin măsuri aspre în contra lor, prin publicarea unei legi în contra scrierilor defăimătóre, și prin exilarea autorilor.

Pentru provinciile din contra, chiar pentru municipiile Italiei, imperiul deschisese o eră de libertate și de siguranță relativă, precum arată d. Gaston Boissier în remarcabila sa lucrare „*L'opposition sous les Césars*“ și nimeni nu dorea reîntemeierea acelei furtunóse republici.

În primii secolii ai erei creștine tóte mărturiile ne arată înflorirea și pacea de care popórele se bucuraū sub autoritatea Romei. Independența lor îi condamnase

la răsbóie nesfârșite; imperiul le aduse pacea. Totalitatea naționalităților supuse Romei se numea *pax Romana*, împăratul se numea *pater patriae, fundator pacis, pacator orbis, fundator publicae securitatis*. Nicî o dată nu izbucnește o revoltă avînd de scop să răstórne Imperiul. Războaiele civile se fac tot-d'auna pentru a pune un împărat în locul altuia. Nicî o trebuință de armate pentru a ține pe popóarele în ascultare; legiunile erau mult mai puțin sigure și mai neascultătoare de cât ele. Tóte inscripțiunile ne dovedesc fidelitatea, recunoștința, fericirea lor, de a trăi sub acest guvern părintesc.

Una găsită în interiorul unei case ȃice :

JUDICIIS AUGUSTI AUGUSTAE FELICITER VO-
BIS SALVIS FELICES SUMUS PERPETUO

*(Trăiască judecățile împăratului și împărătesei,
salutea vóstră ne face fericiți de veci).*

Pompei era foarte sincer devotată imperiului și relațiunile sale cu Roma erau fórte bune, cu tot incidentul pe care l vom relata mai jos. O probă despre acéastă armoniă este că se arată cel mai mare respect demnitarului însărcinat de împărat să judece contestațiunile de proprietate între oraș și particulari. El este numit sfîntul, prea sfîntul judecător, și candidații la alegerile comu-

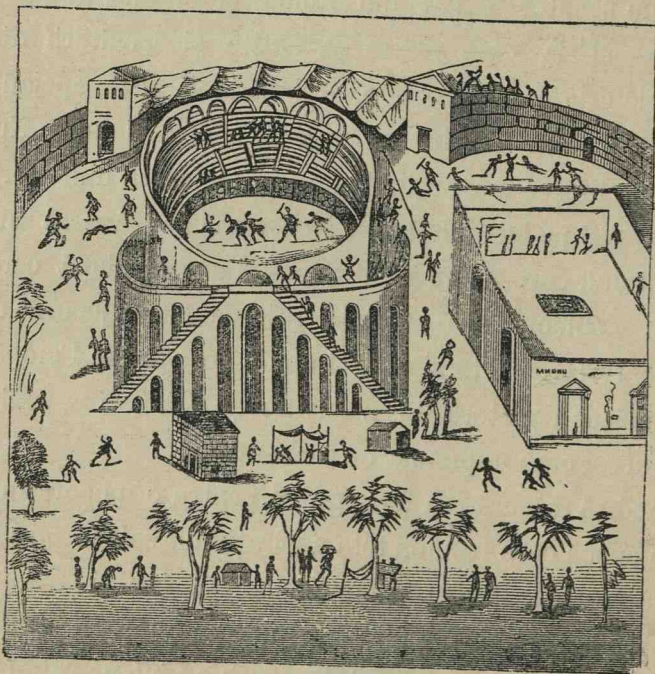
nale se întrec să obție protecțiunea sa, precum am arătat mai sus.

Iată acum afacerea care a provocat intervenirea Romei la care am făcut aluziune. Tacit ne-o povestește. În anul 59 d. H. se întâmplă un incident cu urmări neplăcute pentru Pompei. Cu ocaziunea unui spectacol de gladiatori pe care'l dete *Livineius Regulus*, un senator exilat din Roma și stabilit la Pompei — și la care venise să asiste și locuitorii din orașele cele mai apropiate, — Nucorianii și Pompeianii avură o certy care luă proporțiunii seriose și dintre Nucoriani, firește mai puțin la număr, rămaseră unii morți sau răniți pe locul de luptă. Nucorianii se plânseră împăratului, care îi trimise la Senat și acesta după cererea consulilor dete o sentință, prin care toate jocurile de gladiatori erau interzise pe timp de zece ani în Pompei, societățile neautorizate disolvate și *Livineius* exilat din acest oraș împreună cu turburătorii.

Acerty măsură era foarte gravă pentru o populațiune și o epocă care rezuma toate aspirațiunile sale în *panem et circenses*. Magistratii municipali *Gaius* și *Gneius Pompeius Grosphus* fură destituiți și duumvirii *N. Sanelius Messius Balbus* și *P. Vedius Siricus* aleși în locul lor, primiră pe lângă dênșii ca un fel de dictator pe *Sextus Pompeius Proculus*, fost duumvir, cu misiune extra-ordinară, sub numele de *Praefectus jure dicundo*, până la restabilirea bunei rîndueli.

În anul 1869 s'a găsit într'o căsuță din *strada del*

Amfiteatro, un *graffito* care reprezintă foarte probabil, după Nissen, Overbeck și alții, totă această scenă a luptei Nucерianilor cu Pompianii, cu consecințe așa de grele pentru acești din urmă; și pe care îl reproducem aci în fac-simile.

§ V.

Gratuitatea magistraturelor municipale. — Generozitatea magistraților coloniali, apeducte, teatre, temple, daruri de tot-felul. — Tot erau însă nemulțumiți, citatiune din Petroniu care arată aceștia. — Statuți ridicare magistratilor generoși. — Magistrații municipali erau aleși, chiar după Tiberiu, de popor, iar nu de Senatul municipal. Secțiuni electorale la Pompei, numele lor.—

Lupta electorală era precum s'a arătat mai sus mărginită exclusiv la interesele materiale ale comunei. Se poate spune care era citată în antichitate ca model că multe administrațiuni comunale din vremea noastră ar putea invidia pe acea din Pompei. Asemenea magistrații comunale ne având onorarii, ei dobândeau cu cheltuiala lor voturile alegătorilor, căroră se întreceau să ofere mâncări și băuturi și, când erau mai bogați curse de cai, lupte de gladiatori, jocuri de atleți, gône de animale.

Nici o altă dărnicie nu era mai scumpă poporului Pompeian de cât cea arătată pentru jocurile publice cu care se hrănea nesățioasa sa poftă. Acest spectacol însușea pe bogații ca și pe săracii, el avea darul să încante toate clasele sociale. Dacă el era o pasiune la Roma, el deștepta un adevărat deliriu în orașele de provincie unde înlocuia toate petrecerile și unde arunca în viața zilnică sgomotul și strălucirea serbărilor. Jocurile erau variate, erau jocuri scenice care se petreceau pe cele două teatre care mai sunt în picioare și astăzi. Acolo se reprezintău dacă nu tocmai multe tragedii și comedii, pantomime numeroase, spectacol pe care 'l puteau înțelege și cei mai înculți, care să desfătau cu dânsul. Tinerii mai cu sémă

înebuneaŭ după ele ; mulți Paris găsiaŭ acolo câte o Elenă care se lăsa cu multă ușurință a fi răpită. Pantomima înflorea la Pompei, și Pilade, faimosul mim din Roma, veni să dea reprezentațiunii în acest oraș pe teatrul ridicat cu cheltuiala lui Holconiu. Inșă jocurile arenei erau mai cu sémă cele care escitaŭ frenezia mulțimei. Afișe pretențioase invitaŭ poporul la acésta. Ele vesteau, pentru a aprinde pasiunea glótelor ; jocuri, vână-tóre, lupte de atleți, sau că amfiteatrul va fi acoperit cu o pânză pentru ca delicații să nu se témă de arșița sórelui, precum arată afișul următor :

Auli Suettii Cerii Aedilis familia gladiatoria pugnabit
 Pompeis pridie Kalendas Iunias venatio
 et vela erunt.

*(Trupa de gladiatori a lui Aulus Suettius Cerius
 edil va combate la Pompei în pređiua calendelor din
 Iunie (ultim Maiu); va fi o vână-tóre și velariu.)*

că spectacolul se va amâna în cas de vreme rea, sau că și va urma cursul, cri cum ar fi vremea. Baso-relievurile mormântului lui *Scaurus* ne dau o imagine exactă a măcelurilor de ómenii și de animale care sângerau arena. Se ved acolo vênători luptând cu tigrii și cu lei, servindu-se de mantaua și spada întocmai ca *toreros* din Spania de ađi. Se ved gladiatori de tot felul. Invinsul ridică un deget pentru a cere grația : dacă spectatorul i o refuză, învingătorul extermină pe adversarul său.

Aceste scene sângeroase aruncau în deliriu pe Pompeianii. Acesta era pentru ambițioșii mijlocul suprem de a câștiga favórea populară. Duumvirul *Clodius Flaccus* făcu se lupte într'o singură și trei-đeci și cinci de perechi de gladiatori pentru a și câștiga acéstă plebă însetată de sânge.

Copiii zugrăveau cu cărbune pe pereți chipurile gladiatorilor. Aceste imagine grosolane, trasate cu profușiune pe case, ne dau mai multe sciințe despre moravurile publice ale acestui popor, de cât tóte memoriile și istoriile timpului acela, pe care le am avea. Găsim acolo, desenat de mâni tinere, portretele lui *Asteropoeus* Neronianul, care repurtase o sută șase victorii, al lui *Ahile* poreclit Neinvinsul, care nu slăbise în greaua sa meserie, judecând după înfățișarea sa trupeșă; dar se continuăm cu generozitatea candidaților.

Orelli reproduce inscripțiunea următoră :

MULSUM, CRUSTULA, MUNICIPS, PETENTI IN
SEXTAM TIBI DIVIDENTUR HORAM. DE TE
TARDIO AUT PIGER QUERERE.

*(Cetățene, cere plăcinte și vin, și ți se vor da până
la ora șase. Vina va fi numai a ta dacă vii prea
târziu).*

După alegere, magistrații pentru a se conforma făgăduelilor făcute, întreprindeau mari lucrări publice, tot cu cheltuiala lor, bine înțeles, pavau strădi, ba chiar drumuri, ridicau sau restaurau vre-un monument. Așa Templul Isidei și acel al Fortunei pe care le am văzut, erau datorite dărnicii magistraților municipali. Unul din ei, construisese sau reparase, el singur, cincă temple și ridicase pe Forum un tribunal de marmoră.

Trebue să spunem câte-va cuvinte despre aceste două temple: acel al Fortunei, în stare foarte rea, e ridicat de un *Marcus Tullius*, care se crede a fi fost din familia lui Cicerone. Intr'ensul nu s'au găsit de cât statui mediocre și inscripții care ar proba că preoții lui trebue să fi fost slabi latiniști. Templul Isidei mai bine conservat e mai mult curios de cât frumos: el ne probéază că această deită era onorată la Pompei; nu ne dă însă nici o noțiune despre arta antică. Dîndărătul celei, o nișă conținea o statuă a lui Bacchus sau a lui Osiris. Un purgatoriu, sau lăcaș de ispășiri, destinat purificărilor și abluțiilor, era situat într'un unghiū al curței. S'au găsit

acolo rămășițe provenind din sacrificii. Isis ar fi fost prin urmare singura deită invocată în momentul erupțiunii. Într-o mână ține o cana, în cea-l-altă un sistru, (instrument de muzică) părul ei cel lung îi cade pe umeri, în șuvițe fine și buclate cu îngrijire.

În amfiteatrul s'a găsit în două exemplare inscripțiunea următoare :

C. QUINCTIUS C. F. VALGUS M. PORCIUS M. F.
DUOVIRI. QUINQ. COLONIAI HONORIS CAUSSA
SPECTACULA DE SUA PEQ. FAC. COER ET CO-
LONEIS LOCUM IN PERPETUOM DEDER.

Acéastă înscripție în limbă arhaică, ne spune că quin-
quenalii *C. Quinctius Valgus și M. Porcius* au con-
struit cu banii lor, amfiteatrul. Aceiași, în calitatea lor de
duumvirii, au condus clădirea Odeonului. Din alte inscrip-
ții rezultă că acești magistrați sunt cei care au prezidat
la stabilirea (*deductio*) veteranilor lui Sulla în acest
oraș, fapt în urma căruia a devenit colonie romană.

Ajunsese chiar un obicei că la intrarea lor în slujbă
magistrații să verse la casa comunală o óre-care sumă
care trebuia să serve împreună cu banii comunei, pen-
tru jocurile publice, când resursele budgetare permiteau
să participe și ea la aceste cheltuieli.

Să insistăm puțin asupra acestei sume. Noul ales era
obligat să verse tezaurului o sumă ăisă *onorariă*; cei
care se ambionaă vërșau adesea de două ori atâta.

Acest tribut pe care l plăteau și flaminii, pontificii,
augurii, era destul de important și se ridica la 30, 40 și
chiar 55,000 de sestertii. La Pompei, după Mommsen, se
vërșea 10.000 de sestertii pentru duumvirat. La rândul
lor, acești magistrați erau resplătiți de sacrificiele lor
prin onoruri și respecte extraordinare. Duumvirii precum
și edili percurgeau maiestos orașul lor, îmbrăcați cu *pre-*

textă, parcă ar fi gerat la Roma o antică magistratură. Doi lictori mergeau înaintea lor, purtând fașce, în urmă veneau suljbașii publici, aprozii, scriitorii, vestitorii etc. ast-fel se duceau la Tribunal și se aședau pe scaunele curule, ca judecătorii suverani ce erau. Ai fi crezut că sunt cei doi consuli ai Urbei eterne, și mândria municipală a Pompeianilor i privea ca o imagine redusă a magistraturei supreme a Imperiului.

Ași impune sacrificii însemnate. une-orii ruinătoare, devenise pentru cei bogați o modă, un curent mai mult sau mai puțin voluntar, în tot casul un fel de obligațiune. Împărații socoteau și ei ca o glorie să repare monumentele care suferise din cauza timpului sau a împrejurărilor, sau să ridice altele noi. Regula acésta și o impuseră August, Vespasian, Nerva, Trajan, etc. Particularii, comunele, târgurile chiar, imitaū acest esemplu dat de la un loc atât de înalt. Era o întrecere printre cetăți și cetățeni bogați, pentru a face mica lor patrie mai sănătoasă, mai comodă, mai frumoasă; teatre, temple, apeducte se ridicaū ca prin farmec.

Se mai enumerăm câte-va monumente datorite generosității magistraților sau particularilor, în diferite orașe. *Ummida Quadratilla* dă vechiului oraș din Campania *Casilinum*, un amfiteatru și un templu; *Secundus* clădește la *Burdigala* un apeduct care îl costă 2,000,000 de sestertii.

Ruinele unui apeduct construit de un duumvir în Simittu Colonia—Africa

Crinus din *Masillia* face din nou zidurile acestui oraș și cheltuiește zece milioane de sestertii. Cei doi frați *Stertinius* cheltuiesc și mai mult pentru a împodobi patria lor *Neapolis* cu o mulțime de edificii publice. *Hieron* dăruiește orașului său natal, *Laodicea* 2,000 de talenți; atât stăpâna mințile idea că trebuie, după espreșiunea lui Pliniu cel tînăr, a fi generos cu patria sa.

Cu toate acestea se găsea și nemulțumiți printre administrații, la Pompei mai cu seamă. Scumpetea pâinei, greutatea vremurilor, neajunsurile în comerț erau im-

putate nepăsărei saū impietăței edilului saū duumvirului, care neglijase rugăciunile saū procesiunile și provocase ast-fel mânia zeilor. Ei erau nisce nelegiuiți bunî de spînzurătore, în vremea vechiă, și ceau nemulțumitii, nu era așa.

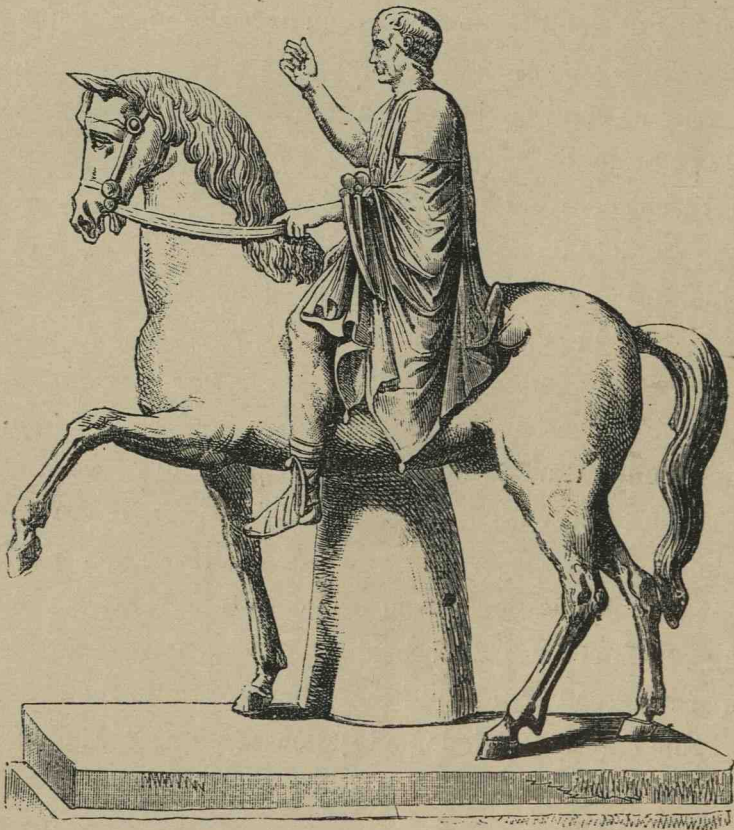
Eată un pasagiū din Petroniu, în care locui orul unui orășel își varsă necazul și probéză ast-fel adevărul celor ce le am spus.

„Ași vrea să'mî cadă în mîni — ast-fel vorbește în limba sa populară invitatul lui Trimachion, după acest satiric—acei mizerabili edili care în înțelegere cu brutarii aū pus de gând să ne facă să murim de fόμε. Parte mie, parte ție, ast-fel se învoesc între ei, și bietul popor suferă, pe când fâlcile acestea mari se îndop din belșug! De ce nu mai avem ca magistrați pe acei lei pe care-î am găsit aci când am venit! Atunci trăiaî bine! Mi aduc aminte de Safinus, sciî cel care ședea lângă vechiul arc de triumf... Să-l fi vędut cum lua repede pe colegii sęi în Senat și cum le vorbea pe față și verde! Când vorbea în forum, vocea lui era tare ca o trîmbișă. Și cu tôte acestea, ce frumos saluta tótă lumea; pe fie-care îl chema pe nume; ai fi cređut când îți vorbea că e un pârliț ca noi. De aceea p'atunci grăul era pe nimica. Pentru un aș îți da o pîne așa de mare încât n'oi mîntuia doui ómeni, cele care ți le vinde acum nu sunt nici cât ochiul boului. Tôte merg din rău în mai rău. Tot vina nóstră! De ce ne am ales un edil nemernic care ne ar vinde pe toți pentru un as? El chie-

fuește în casa sa și primește la plocóne din tóte părțile ; știu pe unul care i-a dat o mie de dinari. Ah ! dacă am fi mai inimoși, n'ar mai face pe mândrul ; dar acasă suntem viteji ca niște lei, cum călcăm afară însă, fricoși ca vulpea !“

„Mi-am mâncat deja tot ce aveam, dacă o ține tot așa, nu'mi mai rămâne de cât să'mi vînd și prăvălia.“

Din fericire, ingratitudea nu era regula. Se ridicău magistraților generoși statuî equestre saũ pedestre, ca cea a lui *Nonius Balbus* tatăl, din Herculenum, pe care o dăm aci.

Ea fu ridicată de locuitorii notabili din acest nefericit oraş în onoarea lui *M. Nonius Balbus* a cărui familie adusese oraşului numeroase şi însemnate servicii. Numele lui *Balbus* a fost ferit de uitare prin mai multe monumente care i s'au fost închinat, şi care se găsesc în frumoasa culegere generală de picturi, bronzuri şi mozaice ale d-lui H. Roux aine. Ast-fel răsplăteau cei vechi protecţiunea şi binefacerile ómenilor bogaţi şi puternici, care în împrejurări grele se devotaū fericirei obşteşti şi jertfeaū o parte din averea lor pentru înfrumuşetarea patriei. Reproducem asemenea statua de bronz ridicată lui *Marcus Calatorius*, magistrat darnic, pe piedestalul căruia se citeşte o inscripţiune ast-fel complectată. *Marco Calatorio M. f. quartoni Municipes et incolae aere conlato* (lui Marcu Calatoriu, fiul lui Marcu, cetăţenii şi locuitorii municipiului prin sub-scriere publică).

Dar așa fiind, cum se găseaū ómeni pentru a cere cu atâta rîvnă demnităţi așa de oneróse ? Astfel erau moravurile vremei. Vanitate la unii şi lăcomie la cei-l-alţi. Şi apoi cine-va era mândru de a face pe Cesar, pe Pompeu în oraşul său. Cesar, marele Cesar el însuşi, n'a dis óre că mai bine ar vrea să fie primul în cel mai de pe urmă tîrguşor de cât al doilea la Roma ? D. Duruy observă cu drept cuvânt că reducënd comuna la proporţiuni infime,—afară de câte-va oraşe care conţin poporaţiunea unui regat,—şi ţinându-le pe tóte sub epitropia strînsă a Statului, societăţile nóstre moderne aū distrus patriotismul local. In municipiele Flavilor şi Antoninilor

(Statua lui Marcus Calatorius v. p. 95).

el își păstrase din contră totă vechia sa energie.

Trebue să mai spunem că une-ori aceste onoruri atât de costisitoare și de care își băteau joc locuitorii din Roma, duceau departe pe cei care le primeau. Ast-fel *Nonius Balbus* din *procurator* al lui Cesar, ajunse gu-

vernator al Cretei și al Cirenaicei. Cei mai fericiți se ridicău chiar pînă la demnitatea consulară; așa e Agricola, care era din obscură coloniă Frejus, alți deveniră împerați ca spaniolul Trajan, și africanul Sever.

Să cercetăm acum de cine erau aleși magistrații municipale. Din cele ce am spus în lucrarea acésta rezultă că erau în genere, cel puțin pînă la disparițiunea comițiilor locale, aleși de popor. Cum însă acésta a fost pus la îndoială, chiar pentru Pompei, preținđându-se că inscripțiunile electorale aflate pe zidurile caselor nu prezintă o probă capabilă de a răsturna acésta părere, credem că e de trebuință să insistăm asupra acestui punct.

Intre anii 82 și 84 d. Chr., Domițian dăde precum știm, legi municipale orașelor Salpensa și Malaca din Spania. Acestea nu ne sunt cunoscute de cât de la 1851, și înainte se formase convingerea, că precum de la Tiberiu, vechile magistraturi republicane la Roma se dădea de Senat, asemenea și magistraturile comunale din colonii și din municipii erau date, încă de la începutul imperiului, de Senatul municipal, adică de decurioni; nu ne unim însă cu părerea acésta.

Intr'adevăr, dacă Domițian, în 82—84 d. Chr. a dat alegerea magistraților comunali sufragiului popular, prin legile făcute pentru municipiile spaniole, este imposibil că acest mod de procedare să fi fost admis numai pentru ele, și să nu fi fost din contra practicat și în municipiile și coloniile Italiei. În fine, în cea-ce privește

Pompei, avem o probă în inscripțiunile electorale citate aci.

Dacă alegerea ar fi fost privilegiul celor o sută de decurioni, cum s'ar înțelege că fie-care cetățean al orașului își avea candidații, și afișa numele lor pe zidurile casei sale ?

Formula ordinară era *oro vos faciatis* (abreviat o. v. f. sau o. f.), vă rog să numiți pe cutare, duumvir sau edil.

Facere nu se poate înțelege aci altminteri. Iar *vos* se aplică de sigur publicului care trecea prin stradele orașului, iar nu numai decurionilor.

O mulțime de burghezii care de sigur nici n'ar fi cutezat să se gândescă la decurionat, declară că votază pentru cutare sau cutare candidat. Se citește pe un zid :

SABINUS DISSIGNATOR CUM PLAUSU FECIT.

(*Sabinus dissignator votază cu aplause*)

Dissignator se numea un slujbaș însărcinat cu poliția teatrului, și ar fi straniu ca o persoană atât de neînsemnată să fi figurat pe lista decurionilor, care trebuia să aibă o situație cu totul alta pentru a aspira să facă parte din Senatul orașului. Acest Sabinu nu putea dar să fie de cât un alegător ordinar cu dreptul de vot. In fine iată un afiș găsit în Amfiteatru pe una din scările care duce la arenă, în fața căruia credem că trebuie să înceze ori-ce îndoială asupra acestui punct și care declară

că locuitorii din Pompei au ales în unanimitate ca duumvir pe *P. Aquius Proculus* :

P. AQUIUM PROCULUM II vir I. D. D. R. P.
UNIVERSI POMPEIANI FECERUNT.

(*Pompeianii în unanimitate au ales duumvir pe P. Aquius Proculus, demn de funcțiunii publice*).

Trebue totuși să recunoaştem ca Nissen, Overbeck și Zangemeister se îndoesc dacă, în vremea din urmă, magistrații erau aleși de popor în comiții sau dacă, de la domnia lui Tiberiu, erau numiți de decurioni. După dênşii, cestiunea acêsta este vastă și incertă, căci n'avem nimic care s'o decidă cu totul. După acești învêțați, afișurile sunt atât de îndoioşse încât se pot interpreta și în ipotesa numirei și nu a alegerei magistraților ; afară de acêsta, tăcerea inscripțiunilor e adâncă în privința rolului comițiilor la Pompei. Aci ne vom permite să facem observațiunea că la Roma, chiar după August, comițiile au fost păstrate și Mommsen se miră cu tôte acestea de tăcerea lor, care nu probéză că comițiile nu alegeau pe magistrații, cel puțin până la Tiberiu.

Vom mai observa că liberalitățile făcute poporului de aspiranții la magistraturele municipale și cari sunt menționate în inscripțiuni cu mult posterioare distrugerii Pompeiei probéză că candidații aveaũ trebuință de a me-

naja pe poporul care îi alegea. Găsim de asemenea colegii electorale în deplină activitate la Bovile, la porțile Romei, după Orelli în anul 157 după Chr., tot după același la Perugia sub Marcu-Aureliu, după Pliniu la Amisus, când era el administrator acolo; la Tralle sub Adrian; la Smirna, în anul 211; în Mauritania Cesarea pe timpul lui Caracalla, precum pare a rezulta dintr'o inscripțiune privitoare la acest împărat și care a fost găsită de reșosatul Léon Renier, la Jommium în Algeria. După d. Duruy, în totă provincia Africei până la 326, și în multe împrejurări, aprobarea poporului e menționată împreună cu decretul de executare dat de decurioni. Să fie óre probabil după toate aceste, ca Pompei să fi fost alt-fel tractat de cât aceste localități și să fi pierdut, înainte de 79, dreptul de a face să se alegă magistrații săi de popor, când nici un text precis nu afirmă acésta?

Avem dar temeiū pentru a înclina mai mult spre părerea contrariă invocând inscripțiunile date mai sus, și autoritatea d-lor Willems și Boissier.

Mai avem de vorbit despre secțiuni electorale. Circumscripțiunile electorale în coloniī și municipii se numeaū după cum am spus triburi sau curii. *Lex coloniae Juliae Genitivae* care acordă sub dictatura lui Cesar o organizare comunală orașului Ossuna, în Spania, le numesce *tribus*, acea din Malaga *curiae* și numirile acestea s'aū păstrat sub Imperiū. Nu scim care din

aceste denumiri purtau la Pompei circumscriptiunile electorale.

Scim că fie-care secțiune forma o unitate electorală; punctul însemnat însă de a ști pe ce basă se făcea împărțirea unui oraș în secțiuni a rămas o taină pentru noi. În adevăr, legile comunale regulau această cestiune: capitolul 52 al legii pentru Malaca ordonă președintului să facă pe cetățeni să voteze la comiții: *ea distributione curiarum de qua supra comprehensum est* (după împărțirea curielor esplicată mai sus) însă capitolul care trata această materie a fost cîstrus de timp.

Numărul secțiunilor electorale se vede că diferea după cetăți.

D. Fiorelli crede că a găsit în partea sud-vestică a forului, în fața porticului Concordei localul unde se făceaū alegerile. Acesta este o piață pătrată unde încap mai multe sute de persóne cu o intrare în *via della Fontana dell'abondanza* și douē eșiri pe porticul Forului. În zidul care înconjóră piața sunt șase nișe pentru statui; dacă părerea lui Fiorelli — combătută de alți arheologi — este adevărată, nu s'ar putea conchide de aci cu d. Willems, că aceste șase nișe erau destinate zeităților protectóre ale secțiunilor electorale?

Numele unora din aceste secțiuni par a fi cele pe care le vedem figurând în recomandațiunile electorale făcute de *forenses*, de *salienses* și de *campanienses*

Un afiș dice: *Forenses rog.*

Forensēs erau precum se pare, membrii secțiunii electorale a Forului, adică a sud-vestului orașului.

O altă reclamă electorală sună :

M. Cerrinium aed Salienses rog.

(*Salienses* propun pe *Marcus Cerrinius* pentru *edilitate*)

După d-nii Willems, Marquardt și alții acei, *salienses* nu sunt arendași sau lucrători ai salinelor, aceștia se numesc *salinatores* sau *salinari*, ci membrii ai tribului sau curiei *saliensis*, care corespundea părții nord-vestică a cetății.

Pentru *campanienses* avem afișul următor :

M. Epidium Sabinum aed. Campanienses rog.

(*Campanianii* recomandă pe *Marcus Epidius Sabinus* pentru *edilitate*).

Campanianii nu sunt alții de cât alegătorii din secțiunea nord-estică a coloniei.

§ VI.

Gustul artistic al Pompeianilor.— Casele lor, subiecte de decorație.— Pictura, mozaica, bronzuri, mobile, unelte.— Moartea lui Pliniu.— Distrugerea Pompeiei descrisă de Pliniu cel tînăr.

Nu putem rezista, deși am voit a da acestui studiu un caracter special și restrîns, plăcerii de a vorbi de gustul artistic care caracteriză pe Pompeianii, la care deși erau în cea mai mare parte negustori și meseriași și prin urmare ómenii fôrte practici, și deși aveau de pa-

trónă pe Venus, gustul frumosului, gustul artei predomnea până în uneltele casnice.

În adevăr o vizită la muzeul din Neapoli ajunge pentru a lumina pe orî-cine s'ar îndoi de acésta. Se vorbim de locuințele lor în cari, cum spune d. Nissen, în perióda imperială, lucsul se desvolta din ȕi în ȕi cu furóre ? Să citez casele cunoscute sub numele de casa Faunului, Cestorelui, a lui Castor și Pollux, Pansa, Sallustiu, Poetul Marcus Lucrețius etc. ?

Am călca atunci pe domeniul anticarilor, care cu ochiul lor exercitat și cu cunoscințele lor speciale, aũ putut să admire câtă artă, unită cu gust, era în aceste mici case ; însă remarcabilul Manual de Filologie clasică al d-lui Salomon Reinach ne îndémnă să vorbim de *Atrium*, care era încăperea principală a unei case pompeiane. Acesta era o curte mare, acoperită, în care lumina intra printr'o deschidătură în acoperiș. Acolo se aduna familia cu sclavi și libertii ei, acolo se găsea lada de bani și în epoca anterioră și patul părintelui familiei. Fumul eșia prin deschidătura acoperișului, prin care plóia cădea într'un basen aședat la centru, de unde apa era împărțită în restul casei. Până în secolul al IV-lea înainte de Chr. se vedea la intrarea atriului larii saũ ȕei protectori ai casei. În acele, ale căror proprietari aveau strămoși, imaginele lor de ceară ocupau cele douë ăripi ale atriului, une-orî erau și medalioane de bronz sau de argint. În locuințele bogașilor traverse de marmură albă din muntele Himet erau purtate de

stâlpi de marmură de Numidia; fildeşul strălucea pretutindenea combinat cu aur; parchetele erau de mozaic:

Atriu era mobilat cu mobile de natură decorativă, mese, cupe de vin și de apă, fântani, candelabre, scaune, bănci, și adesea hermes, adică pilaștrii, canelați sau nu, cilindrici sau patruunghiulare terminate printr'un bust.

Pictura contribuia și ea la decorațiunea acestei săli; „zidurile, dice D. Gaston Boissier, sunt văpsite cenușiu sau negru, colónele nuanțate în galben sau roșiu. De a lungul cornișelor se întind arabeșce grațioase, compuse de flori împletite, amestecate pe alocuri cu păseri care n'aũ existat nici o dată. Aceste fantasii fără înțeles plac ochiului și nu ostenesec spiritul. Din când în când pe un panou mai mare, o scenă mitologică, lucrată fără pretențiune, cu linii mari, reaminteșce proprietarului vre-o capo-d'operă a artei antice, și îi deșteptă plăcuta ei aducere aminte“.

Am spus că subiectele acestor picturi de interiori erau mitologice. Intr'adevăr, D. Sogliano a lucrat un catalog de mai bine de opt sute de picturi interesante și curioase găsite în diferite case din acest oraș, case de ómenii bogați și de ómenii de mâna doua, precum este fresca lui Orfeu, sacrificiul Ifigeniei, Amor conducând pe Diana la grotă unde o așteaptă Endymion, vîndătórea de Amorași, etc.

Acéstă celebră fantaziă alegorică „*Vîndarea de Amorași*“ ni s'a păstrat în două variante. Una a fost găsită

la Stabiae, și e reprodusă în opera lui Helbig, cea-l-altă la Pompei și o dăm aci după Overbeck.

La stânga, o femeie de o frumusețe severă, cu căută-tura melancolică, stă răzîmată pe un pilastru, iar la dreapta e un bătrân păsărar care 'i oferă de vînzare Amorași, închiși într'un coș patrat, întocmai ca nisce porum-bei. Duoî amorași aũ mai rēmas în coș, unul sbóră deja departe aducēnd femeiei douē corōne; iar pe altul îl ține vîndētorul. Unul s'a ascuns după rochia femeiei. Înțele-sul alegoriei nu e tocmai precis pentru noi. Póte că ex-primă ideia că acolo unde este frumusețea, amorul nu

lipsește, și că înfățișarea melancolică a femeii arată că după o pierdere sau o decepțiune, inima rămâne rece și răspunde oricărei ispite : nu este acesta cel pe care l' doresc.

Una din aceste case din Pompei cu înfățișarea exterióră modestă și cu numeroase picturi înăuntru, este cea a bancherului *Jucundus* : sala de primire e plină cu tablouri mitologice și în peristil e o frescă frumoasă, reprezentând o mare vânătoare. Am afirmat că cea mai mare parte a picturilor din Pompei înfățișeză subiecte trase din mitologie, și urmăm în această privință pe D-nii A. Mau și W. Helbig, maestrii superiori și critici învęțați, cari în mai multe opere s'au ocupat în special cu picturele pompeiane. Aceste tablouri înfățișau amururile țeilor din mitologie, de exemplu pe Joe seducând pe Danăe, pe Venus în brațele lui Martie, Dafnis urmărită de Apolo. Cât pentru amorașii, ei sunt atât de numeroși în freșcele din Pompei, în cât nu se găsesc atâția nici în tótă scóla francesă a secolului al opt-spredecelea, care era scóla grației, atât de bine reprezentată de Watteau, Boucher, Fragonard și alții. Servindune de expresiunile unui scriitor încântător, vom spune că acești amorași forméză cortegiul obicnuit al Venerei, ei o ajută să se gătască, îi presintă giuvaerile ei, și țin o oglindă în care se privesce. Ei o duc spre Martie care o așteptă, înconjóră pe Adonis rănit, susțin brațul lui, înlătură vestmântul, îi duc toiagul și lancea. Ei danțeză, se jócă, cântă, chefuesc, conduc trosnind din biciu,

un car tras de lebede, sau încercă cu mare greutate să dirijeze lei înhămați. Ei culeg struguri în vii, macină grâu, ajutați de măgăruși plăcuți, ornați cu ghirlande de flori.

În casele decurionilor, edililor, duumvirilor, patronilor orașului, mai sunt și picturi murale înfățișând peisaje, animale, naturi morțe și chiar tablouri *de genre* care presintă viața reală și gusturile particulare ale proprietarilor acestor case, dar totuși subiectele mitologice erau preferate.

Nici Petroniu, nici Pliniu nu par a admira aceste opere. cauza e împrejurarea că pictorii din acest oraș nu au inventat nimic, ci s'au mulțumit să reproducă, după cum afirmă D. Helbig tablourile celebre ale pictorilor din școala care s'a dezvoltat la curțile succesorilor lui Alexandru

Reproducerea pe calea frescei este de altminteri relativ efină, se execută repede, imperfecțiunile se iartă, ele se pot dar face fără cheltuială prea mare și în mod expeditiv. Eată de ce, în casele aristocratice din Pompei ca și în acele ale burghezilor modești, se găsesc fresce. E incontestabil că privirea acestor picturi grațioase a dezvoltat simțul artistic al tinerelor generațiuni crescute în aceste locuințe. Totuși acest lux artistic își avea pôte partea rea, pentru că oprea progresele creștinismului, care se silea să se propage, căci proprietarii acestor case având tot-d'a-una sub ochii lor Țeii păgânismului, cu tot prestigiul lor magic, nu puteau să își emancipe su-

fletul de dânsul și rupeaŭ mai greu lanțurile care îi lega de cultul cel vechiŭ.

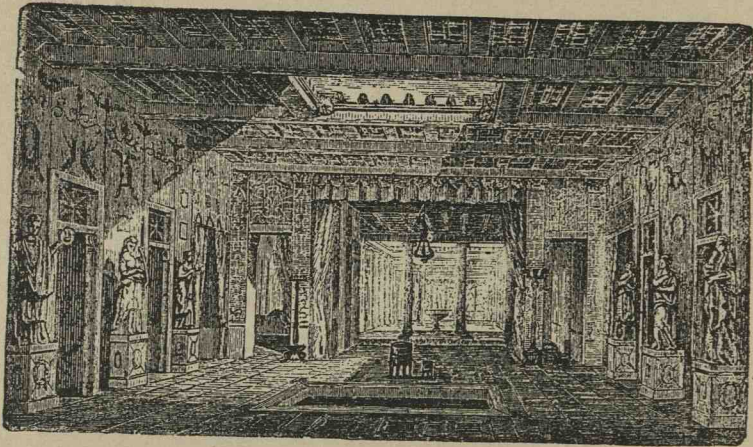
În primele timpuri pardoséla caselor era simplă, se făcea o compoziție cu un fel de var și cu cărămizi pisate, acest amestec se întărea și lua aspectul granitului roșiŭ. Acésta se numea *opus signinum*; sunt mai multe case și curți ast-fel pavate la Pompei. Incrustând apoi în stratul acesta, pe când materia era încă móle, cuburi mici de marmură, de sticlă, de piatră, se desenaŭ meandre, arabesce, și prin perfecționare, mozaice cu figuri, de cel mai mare preț. Casa *del Fauno*, pe care am citat-o, s'ar putea numi un muzeŭ de mozaică. Dinaintea ușei era una care înfățișa, celui care intra, salutarea antică: *Have*. Altele înfățișau o întrégă menagerie, cu rațe, păséri, scoici, pești, porumbei care scot mărgelile din o lădiță, o pisică mângâind o potârnicie; tóte aceste cu atitudinî adevérate și precize. Mozaicele mai reprezintă un leŭ splendid în miniatură, însă plin de putere și de îndrăsneală. Mai departe Acratus. geniu bahic călare pe o panteră; în fine una, care a devenit celebră și a dat loc la o întrégă literatură, ne reprezintă bătălia de la Arbele sau de la Issos. O ceată de călăreți greci învingători se aruncă asupra Persilor, Alexandru e în fruntea lor, coiful i-a căzut, părul îi e agitat ca o cómă de leŭ, ține lancea ridicată ca s'o înfigă în generalul inamic. Persii sunt pe fugă, cei care încongióră pe Darius pe carul regal voesc să'l scape, el însă caută mórtea. Tótă agitațiunea dezordonată a unei

înfrângerii cumplite se vede, învingătorii și învinșii ni se înfățișează în tótă palpitarea sentimentelor lor și acés-tă capo-d'operă nemuritoare, copiă a unui tablou celebru pe care nu l'avem, nu era de cât pardoséla unui salon, într'un orășel de provincie !

Subiectul fiind ademenitor, vom mai spune câte-va cuvinte de interiorul caselor pompeiane. Une orî chiar un modest burghez putea să se făléscă că posedă o imitație de bronz de pe o frumósă statue grecéscă, reprezentând un satir, un atlet, un jucător cu lira, un deũ sau o deiță. Bronzele cele frumóse din muzeul din Neapoli care încântă pe vizitatorii, provin din doué orășele provinciale : Pompei și Herculenum.

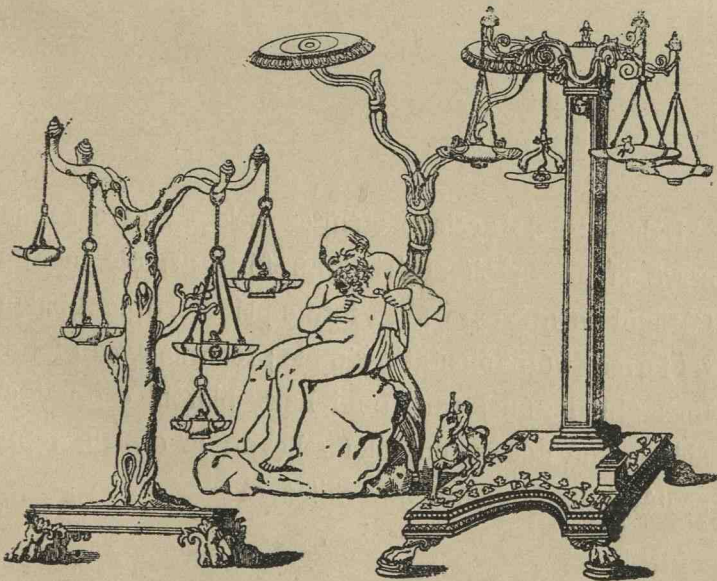
La mulți locuitori de orașe provinciale din țările moderne nu am fi atât de fericiți în privința acésta. Din nenorocire Pompei tocmai ce avea mai rar, n'a păs-trat ; Pompeianii aũ venit să facă săpături după erupțiunea Vezuviului. Noi n'avem prin urmare de cât ce a putut să le scape. Acești ómeni apreciaũ valórea acestor tezaure, ei le da un loc în *atrium*, pentru a putea să le admire în timpul dîlei. Știind să prețu-iască artele și plăcerile confortului, póte că multe persoane însemnate din capitalele nóstre ar putea să î invidieze ; cei care ar dori să își formeze o idee exactă de magnificențele atriului unei case bogate, pot să consulte cartea d-lui Racinet asupra *Costu-mului istoric* unde se găsește restaurația unui atrium, făcută de d. Bénard și picturată de d. Hoffbauer

De ore-ce represintă fôrte bine luxul atriului caselor din Pompei, dăm aci pe cel din casele lui Pansa.

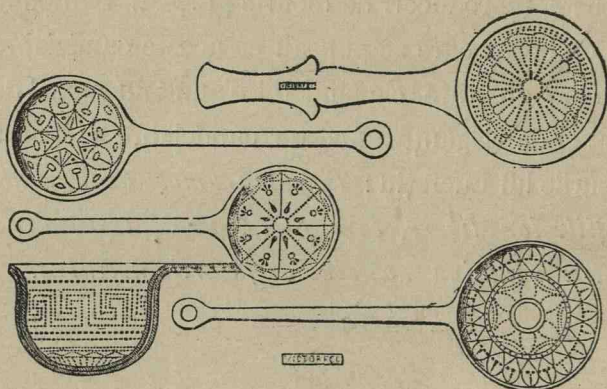

Trebue să observăm că cei vechi aveau mult mai puține mobile de cât noi, însă la Pompei luxul strălucea în mesele de lemn de chitru, cu piciore de fildeș sau de abanos, în paturi de odihnă sau de sufragerie, ornate cu aur și cu argint, cu încrustații de baga, în tapete celebre de Babilonia, așternute pe ele, în etajere încărcate cu argintăria. Se aduceau adesea obiectele de valoare din Roma, în muzeul înființat la Pompei se găsește o placă de ornament, de bronz, care a fost fixată pe o mobilă de lemn și care poartă inscripția : *C. Calpurnius Romae f. (ecit)*. Până și în micile pedestale pe care se așază lămpile și care se puneau pe mese, se desfășură

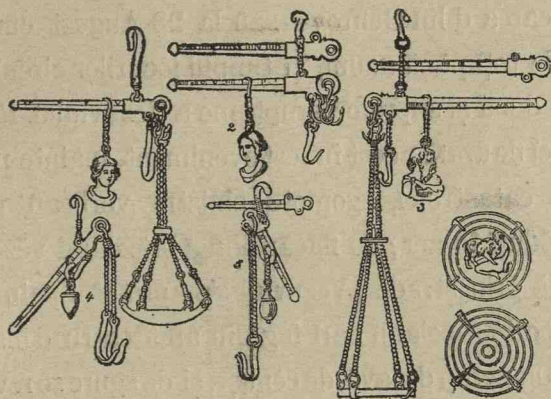
înalță eleganță, și formele întrebuițate exprimă scopul lor, pe când noi modernii, când voim să ornăm astfel de obiecte de mobilare, le dăm adesea forme complicate și în contradicere cu scopul la care servă. Tot pentru a așeza lămpile, Pompeianii se serveau de candelabre de bronz cu forme zvelte, represintând adesea saū trunchiuri de arbore saū colóne, canelate, saū combinate cu statuete, reproduceri de modele grecești. Lămpile de lut saū de bronz care se puneau pe aceste candelabre fiind de mică greutate, ele sunt tot-d'auna un model de ușurință și de eleganță. Acestor candelabre se pot aplica versurile lui Lucrețiu : *Tineri frumoși de aur arătând grațiile lor libere, care port în mâini mândre făclii, pentru a lumina măi bine desfătările nocturne.*

Chiar uneltele de bucătărie aveau adesea un caracter estetic ; să păstrează strecurătoare cu găurile ast-fel așezate în cât formeză desene plăcute și simetrice. Fabricantul său artistul își punea numele pe obiectul : *Victor fecit* se citește pe o frumoasă lingură de bucătărie.

Balanțele, de acelaș sistem ca cele de care se mai servă și precupeții noștri, erau foarte artistic lucrate. Cârlițul de atârnare avea forme plăcute, drugul balanței forme și ornamentație simple ; tocurile aveau forma unei ghinți, unei urne, unui bust, platoul e ornat cu spirale fine, adesea cu mici reliefuri la centru, reprezentând un Mercuriū, un Silen, etc.

Armele gladiatorilor aveau forme variate cu ornamente bogate și cu embleme, ceea ce le da un caracter estetic, însă tot de o dată și teatral, și prin care se deosebesc foarte ușor de acele ale soldaților, mai simple și ornamentate cu multă moderațiune.

Ast-fel se manifesta viața artistică a acestui mic popor, a cărui viață și organizație municipală ne am silit s'o schițăm, ast-fel era interiorul caselor acestor burghezi care socoteau ca o așa de mare cinste de a governa mica lor patrie. Cât pentru noi, ne simțim încântați c'am avut ocaziunea se studiam sentimentele estetice și obiceiurile locuitorilor ai aceluși Pompei care constituie pentru noi, precum am mai spus-o, a opta minune.

De multe ori în decursul acestei lucrări, am vorbit de erupțiunea vulcanică care nimici Pompei la 79 ; și credem de trebuință să spunem câte-va cuvinte despre

acéstă catastrofă plutonică. La 23 Noembre 79,—după comunicarea d-lui Geffroy—sau la 23 August cum s'a admis de toți până acum, în timpul jocurilor circului, izbucni a doua și supremă erupțiune a Vezuviului. Ruinele Pompeiei ne arată acest funest eveniment. Înainte-mergătoare ale catastrofei, zgomote sinistre vorbeau de giganți vėduți în aer; de flacări lungi brăzdând vėzduhul. Se strigă prin strade „Vezuviul s'a aprins“ Spaima coprinde pe Pompeianii cari fug din amfiteatru d'înaintea morței. Un potop de lavă, de cenușe, și de sgure se revarsă; ai ȃice că e o plóe de foc; tóte casele prăvălindu-se răspândesc incendiul. Unii căută adăposturi care se rėstórnă și 'i zdobesc, alții se aruncă în strade unde mor năbușiți, asfixiați de praf, cenușe și de flacări; o femeie ținėnd pe copilul sėu în brațe intră într'o grópă unde erupțiunea o închide, un soldat de pază móre cu o mână la gură și ținėnd încă cu cea-l'altă lancea sa. Familia lui Diomed fuge într'o pivniță, unde se grămădesc șeptespre-ȃece victime, cari mor sub loviturile furtunei sau în chinurile fómei, bărbatul scapă și cade apoi trăsmit d'înaintea grădinei lui. Un preot al Izidei străpunge două ziduri și móre sfērșit de puteri la al treilea; două amanți au fost găsiți strāns îmbrățișați. De prisos să mai spunem că animalele împărțiră sórta stăpānilor lor. O plóe de cenușe cade, care se ȃice că s'ar fi întins până în Africa, care de sigur însă s'a întins până la Roma. Lumea din Pompei credea că catastrofa era universală și că a venit ȃiua din urmă. Până acum

s'a descoperit peste o mie opt sute de cadavre și de sigur că mai sunt. La 1873 nisce lucrători, lucrând la săpături, deteră de un loc gol, în fundul căruia erau osăminte. Indată d. Fiorelli însciințat turnă gyps preparat în grópă. După aceea se curăți cu îngrijire cója de piatră ponciă și de cenușa întărită care acoperea corpurile și după aceste operațiuni, eșiră la ivélă 4 cadavre. Ele se vęd la museul din Neapoli; totul s'a păstrat și reapare, haine, carnea, numai viața lipsesce.

Momiele egipteane sunt mult mai rău conservate; Pompeianii desgropați din contra sunt ființe omenești care cređi că 'i veđi murind. Acéstă desgropare ne-a mai adus la lumină două femei, din care una e o fetiță de cinci-spre-đece ani. Mai este cadavrul unui om, adevărat colos, care pare a fi murit vitejește. In fine desgroparea acestui nefericit oraș ne arată după opt spre-đece secole, mórtea fixată în momentul sosirei ei.

Catastrofa care șterse de pe hartă orașele vezuvi-ane, Pompei, Stabrae, Herculenum, menite a fi pentru noi cele mai bogate muzee, a cauzat și moartea marelui naturalist roman, a lui Pliniu cel vechi, venit acolo în calitatea sa de comandant al flotei din Misena. Nepotul său, Pliniu cel tēnēr, a descris evenimentele aceste în două scrisori celebre adresate istoricului Tacit. Reproducem aci în traducerea eruditului nostru arheolog, D. Odobescu, acea unde ne descrie moartea învățatului și ororile acelei zile.

„Imi ceri, — zice Pliniu către Tacit, — imi ceri să ți scriu sfērșitul unchiului meu, pentru ca să'l poți

trăda mai cu adevăr viitorimei. Îți mulțumesc, căci vedu bine că, fiind de tine ilustrată, moartea lui e menită unei glorii nemuritoare. De și el, perind în prăpădirea celor mai frumoase pământuri, ar fi ca memoria lui, prin această împrejurare neuitată, să rămână în veci neștearsă, împreună cu a popoarelor și a cetăților; deși însuși el a făcut lucrări multe și neperitoare, și mai mult încă va adăoga la perpetuitatea aceloră, eternitatea scrierilor tale. Cât despre mine, socotesc fericiți pe aceia căroră zeii le au dăruit favoarea, sau de a face lucruri demne de a se scrie, sau de a scrie lucruri demne de a se citi, și mai fericiți încă pe aceia căroră le au dat pe amândouă. In numărul acestora va fi și unchiul meu, atât prin ale sale, cât și prin ale tale cărți. De aceia, voiu îndeplini, ba chiar voiu stărui a face ceia ce îmi ceri.

„Era în Misena și acolo ținea comandamentul flotei. In ziua kalendei a noua din septembrie, cam pe la ora a șaptea, mumă-mea îlu vesti că se arătase un nuor neobicănit atât prin mărime cât și prin felul său. El, după ce stătuse la soare și apoi luase o baie rece, gustase ceva culcat și se puse pe studiū. Atunci își cere încălțămintele și se uită la un loc de unde poate mai bine să privească acea minune. Nuorul se înălța, dar cei cari 'l vedeau de departe, nu puteau sci din ce munte; mai târziu însă se cunoscă că era din Vesuviu. De pre aparența și forma lui nu

s'ar fi putut asemăna cu nici un alt copac mai bine de cât cu un plop; căci se ridica în sus ca un trunchiū foarte lung, care apoi se reslăţea în mai multe ramuri. Cređu că împins mai înteiū de o suflare care în sus se slăbea, sau poate şi învins de propria sa greutate, el se risipea lărgindu-se; une-orī alb şi alte-orī mânjit şi pătat, de pre cum purta în sine ţărână sau cenuşă.

„Unui om aşa de învăţat ca unchiul meū, acest lucru i se păru un ce însemnat şi demn d'a fi vedut de aproape. Ordonă dar să i se pregătească un vas uşor şi mie 'mī lasă să aleg de voiesc a 'l însoţi,

„Răspunsei însă că mai bine voiesc a studia, cu atât mai mult că se întâmplase să'mī dea chiar el ceva de scris. Eşind din casă, el luă cu sine tăbliţe de însemnat. Matrozii din Retina, spăimântaţi de pericolul ameninţător, (căci acea localitate era aşezată sub munte şi altă scăpare n'avea de cât în corăbiū) îl rugau să'ī scape de o aşa năpaste. El 'şi schimbă atunci cugetul şi ceia ce umbla să facă din simplă curiozitate, îl întreprinse din bunătate de suflet. I se aduse vasele, însuşi se urcă într'ênsele spre a duce ajutor, nu numai Retinei, ci şi multor alte locuri, cari acolo sunt numeroase din cauza frumoasei poziţiuni. El aleargă acolo, de unde alţii fug; în mijlocul pericolului el ţine mersul şi cârma dreaptă, aşa depărtat fiind de orī-ce frică, în cât toate mişcările acelei urgii, toate figurele câte le zăresc cu ochii, le dic-

tează și le însemnează. Cu cât mai mult se apropia; cu atât cenușa pică mai ferbinte și mai deasă pe vas, cu atât și petrele poroase, înegrite, arse și fărâmate de foc, cu atâta marea se umflă, și pe țărmuri se grămădesc munți protivnici de sdroboturi. Oprindu-se puțin ca să cugete dacă se va întoarce înapoi, el spuse îndată cărmaciului, care'l povățui să facă într'ast-fel: — „*Pe cei tari, norocul îi ocrotește, trage dar la Pomponianum!*“ — Aceasta era la Stabiae, despărțit de cetate printr'un mic sîn de mare, căci valurile pe nesimțite se înfundă în acele țărmuri incovoiate și scobite. Acolo, de și pericolul nu era încă apropiat, dar fiind în vedere, putea crescând, să se și apropie; de aceea toate bagagiile se încărcase în corăbii, hotărât să fugă, îndată ce se va fi astâmpărat vântul cel împotrivor. Acest vânt înlesnise sosirea unchiului meu, carele îmbrățișază cu căldură pe amicul său Pomponianu, îl mâingâie, îl îmbărbătează și ca să i aline frica prin securitatea sa, ordonă să i se gătească o baie: după scăldare se culcă și cinează vesel, său — ceia-ce este tot așa de măreț la suflet, — prefăcându-se că este vesel. În vremea aceasta, pe muntele Vesuviu, în mai multe locuri străluceau flacări întinse și pârjoale, a căror lucoare și lumină răsăreau și mai tare în întunericul nopții. Iar el, ca să potolească pe cei îngroziți, le spunea că arde în năpustire case goale și părăsite focului de către țăranii fugiți. Apoi se dete repausului și se o-

dihni cu somn adevărat, căci resuflarea lui, care din cauza grăsimii trupului era tare și răsunătoară, se auzia de acei cari 'l păzeau la prag. Inșă curtea prin care intrai în casă, se umplea acoperindu-se așa tare cu cenușe și cu pietre de tot felul încât, dacă mai ședea mult timp în pat, n'ar fi mai putut eși. Deșteptându-l, el se duse ca să găsească pe Pomponianu și pe cei-l-alți cari veghiase. Cu toții împreună se sfătuiră dacă vor rămâne sub acoperământ sau dacă vor rătăci prin locuri deschise; căci casele erau cletenate de dese și întinse cutremure și, ca și când ar fi fost mișcate din temeliiile lor, păreau că merg și vin când în coace când în colo; apoi iar la loc deschis aveaui a se teme de căderea pietrelor, de și acelea erau ușoare și arse. Adunarea preferi pe acest din urmă dintre pericolele și într'aceasta unchiul meu să povățuesce de pre cugetare, pe când cei-l-alți se hotărăsc numai sub impresiunea fricei. Ei își pun pe capete perne legate cu ștergare. Ast-fel se apără de ceia-ce pica de sus. Pe când într'alte părți se făcea zioă, acolo era încă noapte, din toate nopțile mai neagră și mai adâncă; abia multe torțe și alte felurite lumânări o mai risipeau.

„El dori să meargă la mal și să vază de aproape dacă s'ar putea pune pe mare; dar marea rămăsese turburată și protivnică. Acolo, culcându-se pe un covor așternut pe jos, ceru de două ori de a rândul apă rece și bēu. Dar atunci flacăările și un miros de

pucioasă prevestitor al focului făcură pe toți cei-l-alți ca să fugă, și pe dânsul ca să se scoale de jos. Se rădică, rezemându-se pe două servitori și îndată cădu iarăși, fiindu-i resuflarea năbușită, precum creșu, de o duhoare mai îndesată și peptul înecat, de óre-ce din fire, nu l' avea nici sănătos, nici larg, ci adesea apăsât. Când se făcu iarăși zioă (adică a treia zi după aceea pe care o văzuse el mai în urmă), trupul lui fu găsit tot acolo, întreg, neatins și acoperit cu veșmintele, în care fusese îmbrăcat; înfățișarea lui semăna mai mult a unui om adormit de cât cu a unui om mort.“

Credem de cuviință a opri aci acest studiū asupra Pompeiei, acest frumos orășel unde „luciul blând al Campaniei, cum se exprimă Martial, dulcea adiere a aerului, contururile rotunjite ale munților, șerpuiturile móle ale rîurilor și văilor sunt tot atâtea farmece pentru simțurile pe care totul le liniștește acolo și nimic nu le supără. » Ne am teme dacă mai prelungim acéstă interesantă explorațiune prin instructiva cenușă a localităților devastate de furia vulcanului, să ostenim peste măsură atențiunea răbdătorului cititor; ne am simți fericiți dacă am isbuti să dăm despre subiectul nostru o idee atât de exactă cât póte să fie o descriere a acestui oraș mort, care a păstrat ceva din vocea sa, căci ne vorbește prin ruinele sale de mărirea, de prosperitatea, și de civilizația lui, și acéstă gloriósă pledoarie l' apără în contra tăcerei, ruginei și uitărei secolelor.

TABLA DE MATERII

	Pag.
Precuvântare	7—10

§ I.

Distrugerea Pompeiei; săpăturile pentru a o desgroapa. — Viața provincială în imperiul Roman. — Roma favoriză desvolta-rea regimului municipal, patriotismul municipal. — Colo-niele romane imitau Roma. — Regimul municipal, de la *lex Julia Municipalis* a lui Cesar până la peirea orașului Pom-pei. — Autoritățile coloniilor și municipiilor în provincii. — Natura colegială a magistraturelor, denumiri și atribuțiuni. — Alegerile și garantarea sincerității votului. — Senatul mu-nicipal, compunerea și atribuțiunile lui. — Comiții muni-cipale. — Magistraturele sunt electiv și anuale. — Comune rurale: *vici, loci, pagi*. 11—34

§ II.

Pompei avea aceiași organizare cu magistrați, senat și comiții ca cele-l-alte colonii, afară de chestorii. — Duumvirii însărcinați cu verificarea măsurilor. — Aspiranții la magistratură trebuiau să facă o declarațiune oficială duumvirilor. — Cestio-narul lor. — La Pompei, candidații erau invitați de vecini,

amici sau clienții lor, să'și pue candidatura. — Deosebire între termenii *rogat* și *facit* în reclamele electorale. — Invitățile candidaților se făceau prin inscripțiunii murale. — Două feluri de inscripțiuni ni s'a'u transmis: *dipinti* și *grafitti* 35—45

§ III.

Afișe electorale; candidații vecinilor, femeilor, copiilor, libertților, clienților, corporațiunelor, lemnarilor, precupeților, brutarilor, postăvarilor, hăinarilor, bărbierilor, hamalilor, librarilor, iziacilor, adoratorilor Venerei, societăților de petrecere, jucătorilor cu mingea, băutorilor nocturni, hoțișorilor, femeilor și bărbaților împreună. — Bancherii la Pompei. — Chiitanțele lui L. Caecilius Jucundus. 45—72

§ IV

Diferite reclame înainte de alegeri. — Politeta afișelor electorale, multiplicitatea lor. — Pictoriile care le esecutaă. — Manopere și influențe electorale. — Lupta electorală n'avea un caracter de naționalitate sau de partid. — Pentru provinciile, și în special pentru Pompei, imperiul a fost o binefacere; *pax Romana*. — Pompei era autonomă, dar nu independentă; certyă între Nuceria și Pompeiani 72—84

§ V.

Gratuitatea magistraturelor municipale. — Generozitatea magistratilor coloniali, apeducte, teatre, temple, daruri de tot felul. — Tot erau însă nemulțumiți, citatiune din Petroniu care arată acesta. — Statuul ridicat magistratilor generoși. — Ma-

	Pag.
gistrații municipalî erau aleși, chiar după Tiberiu, de popor, iar nu de Senatul municipal. — Secțiunî electorale la Pompei, numele lor	85—102

§ VI.

Gustul artistic al Pompeianilor. — Casele lor, subiecte de decorație. — Pictura, mozaica, bronzurî, mobile, unelte.— Moartea lui Pliniu. — Distrugerea Pompeiei descrisă de Pliniu cel tînăr.	102—120
---	---------

VERIFICAT
Anul 1864

~~SECȚIA PEDAGOGICĂ
VERIFICAT 2014~~